

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRKİYE'DEKİ KAMU BORÇLARININ GELİŞİM
SÜRECİ ve EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

YRD. DOÇ. DR. TAHSİN KARABULUT

Hazırlayan

HAKAN ŞAHİN

074226001015

KONYA 2010

ÖZET

Türkiye'nin 1950'lerden günümüze kadar yaşadığı ekonomik süreçlerin en belirleyicilerinden birisi kamu borçlanması olmuştur. Bu süreç dahilinde, kamu borçlanması ekonomik belirleyicileri hem etkilemiş hem de bu belirleyicilerden etkilenen taraf olmuştur.

Kamu harcamalarına kamu gelirlerinin yetmemesi sonucu kamu açıkları borçla finanse edilme yoluna gidilmiştir. Kamu borçları, gelirlerin önceden kullanılması anlamına geldiği için bu borçlar gelecek nesillere aktarılan bir yük şeklini almıştır. Ülkemizde verimli olarak yapılamayan; kamu harcamaları, siyasi ve sosyal etkiler gibi benzeri nedenlerle ülkeyi iç ve dış borca başvurmaya zorlamış ve bu durum ülkemizi zamanla borçların faizini ödeyemez bir hale sürüklemiştir.

Kamu borçları, 1980 sonrası dönemde, özellikle de bu dönemler içerisinde yaşanan ekonomik krizlerin oluşumuna neden olan ekonomi enstrümanlarının en önemlilerinden birisi olmuştur. Hükümetlerin izlediği popülist politikalar nedeniyle de kamu borçları 2000'li yıllara kadar sürekli artan bir seyir izlemiştir.

Çalışmamızda Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin kamu borçlanmasını etkileyen ve bu borçlanmadan etkilenen ekonomik etmenler üzerlerinde durulmuş olup, çalışmanın açıklanmaya çalışılan amacı ise şu şekilde belirtilmeye çalışılmıştır; 1923'ten günümüze uzanan süreçte hükümetlerin gerçekleştirdikleri kamu borçlanma gelişimi süreci, nedeni ve gereğini saptayarak kamu borçlanması sonucu oluşan ekonomik düzensizliklerin ardından uygulanan ekonomi politikaları da değerlendirilerek, yatırıma dönüşmeyen, üretim ve büyüme desteklemeyen kamu borçlanmasının olumsuzluklarına değinilerek ekonomi enstrümanları ile kamu borçlarının

uyumu halinde ekonomik gelişmenin gerçekleşebileceğini açıklamaya çalışmaktır.

Çalışmamızda 1923'ten günümüze uzanan süreçte gerçekleştirilen kamu borçlanmalarının, bazı zamanlar ekonomik istikrar sağlayıcı olarak bile yapılsa istenilenin aksine ekonomik büyümeyi ülkemizde gerçekleştirilemeyen, gelecek nesillere yük teşkil eden ve yeri geldiğinde Türkiye' de dışlama etkisi yapan bir durum taşıdığı sonucuna ulaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Borçlanması, Dışlama Etkisi, Büyüme, Yatırım

ABSTRACT

Public debt has become one of the most important determinant of economic processes of Turkey from the 1950s until today. During this process, public debt either influences the economic determinant or has been affected by these determinants.

Public deficits are started to be financed by loaning as a result of inadequacy in corresponding public expenditures by the public revenues. Public debts, which has the meaning of using revenues at first, has become a burden passing to the future generations. In our country, the public expenditures, which are not performed efficiently, forces our country apply internal and external debt with reasons such as political and social effects.

In the period after 1980, public debts had become one of the most economy instrument that causes the formation of economic crisis lived in this time period. Because of the populist policies of the government, the public debts had a permanent increasing process until 2000s.

In our study, the economic factors that either has affeced the public debt of Turkey in its republic time period or is influenced by this debt process. The purpose of the study is tried to be explained as following ways; Examining the development process of public debt that is performed by the government from 1923 until today, evaluating the application of economy after economic ordernesses ocured as a result of public debt by examinig the reason and necessity of this process, Discussing about the disadvantages of public debt that neither transform to investment nor support production and growth, Trying to explain the economic growth will be ocured in the condition of having harmony between public debts and economy instruments.

In our study, it is observed that public debts are preferred to provide economic stability in some situations for the time period of 1923 until today and it is examined although public debt is used for economic stabilization, it is not enough to make a required economic growth in our country. In addition to these informations, it is observed that public debts has a property of becoming a burden passing to new generations and timely having crowding out effect in Turkey.

Key Words: Public Debt, Crowding Out Effect, Growth, Investment

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BORÇLANMA İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Borçlanma nedir?.....	3
1.2. Borçlanma Çeşitleri.....	3
1.3. İç Borçlanmanın Sebepleri.....	4
1.3.1. Büyük Çaplı Yatırımların Finansmanı.....	4
1.3.2. Bütçe Dengesi İçin Borçlanma	5
1.3.3. Borçları Kapatabilmek İçin Tekrar Borçlanma	6
1.3.4. Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma	6
1.3.5. Doğal Afetler ve Savaş Nedeniyle Borçlanma	7
1.4. Dış Borçlanmanın Sebepleri.....	7
1.4.1. Kamu Açıklarının Finansmanı	7

Sayfa No

1.4.2. İç Tasarrufun Yetersizliği.....	8
1.4.3. Teknolojik Yetersizlikler.....	8
1.4.4. Ödemeler Dengesi Açıkları.....	8
1.4.5. Siyasi ve Sosyal Nedenler.....	9
1.4.6. Savaş Finansmanı.....	9
1.5. Borçlanmanın Kaynakları ve Etkileri.....	9
1.5.1. Özel Tasarruf Sahiplerinden Borçlanma ve Etkileri.....	10
1.5.2. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarından Borçlanma ve Etkileri.....	11
1.5.3. Ticari Bankalardan Borçlanma ve Etkileri.....	12
1.5.4. Merkez Bankasından Borçlanma ve Etkileri.....	13
1.5.5. Dış Kaynaklardan Borçlanma ve Etkileri.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BORÇLANMANIN GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Türkiye’de Kamu Borçlarının Gelişim Süreci.....	15
2.1.1. Türkiye’de İç Borçlanmanın Gelişim Süreci.....	19
2.1.1.1. 1930-1980 Dönemleri Arası İç Borçlanmanın Gelişimi.....	19

Sayfa No

2.1.1.2. 1980 Sonrası İç Borçlanmanın Gelişimi	20
2.1.1.3. 1990 Sonrası İç Borçlanmanın Gelişimi.....	23
2.1.1.4. 1998 Sonrası İç Borçlanmanın Gelişimi.....	25
2.1.2. Türkiye’de Dış Borçlanmanın Gelişim Süreci.....	28
2.1.2.1. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Dış Borçlar.....	28
2.1.2.2. Cumhuriyet Dönemi Dış Borçları.....	29
2.1.2.2.1. 1980 Öncesi Dış Borçlar.....	29
2.1.2.2.2. 1980 Sonrası Dış Borçlar.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KAMU BORÇLARININ EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ

3.1. Mikro Ekonomik Etkileri.....	36
3.1.1. Dış Borçlanmanın Mikro Ekonomik Etkileri.....	36
3.1.2. İç Borçlanmanın Mikro Ekonomik Etkileri.....	38
3.2. Makro Ekonomik Etkileri.....	39

	Sayfa No
3.2.1. Borçlanmanın Büyüme üzerine etkileri.....	42
3.2.2. Borçlanmanın Enflasyon Üzerine Etkileri.....	55
3.2.2.1. İç Borçların Kullanımı ve Enflasyon.....	57
3.2.3. Borçlanmanın Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri.....	64
3.2.3.1. İç Borçlanmanın Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri.....	64
3.2.3.2. Dış Borçlanmanın Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri.....	65
3.2.4. Borçlanmanın Yatırımlar Üzerine Etkileri.....	66
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	68
KAYNAKÇA.....	71
ÖZGEÇMİŞ.....	80

KISALTMALAR LİSTESİ

TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
IMF	: Uluslar Arası Para Fonu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KBDMG	: Kişi Başına Düşen Milli Gelir
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
CİB	: Cari İşlemler Bilançosu
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
DÇM	: Döviz Çevrilebilir Mevduat
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
Bkz.	: Bakınız
s.	: Sayfa
vb.	: Ve Benzeri

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1 : Türkiye'nin İç ve Dış Borç Stokunda ki gelişmeler (1980-1995).....	17
Şekil 1 : Türkiye'nin İç ve Dış Borç Stokunda ki gelişmeler (1996-2009).....	17
Şekil 3 : Türkiye'nin İç ve Dış Borç Stokunda ki gelişmeler (1980-2009).....	18
Şekil 4 : Türkiye'nin Yıllara Göre Toplam İç Borç Süreci.....	27
Şekil 5 : Türkiye'nin Yıllara Göre Toplam Dış Borç Süreci.....	32
Şekil 6 : Türkiye'nin Yıllara Göre Uzun Dönem Dış Borç Süreci.....	33
Şekil 7 : Türkiye'nin Yıllara Göre IMF'den Kredi Kullanımı Süreci.....	33
Şekil 8 : Türkiye'nin Yıllara Göre Toplam Borcu ve Kamu Toplam Borcu.....	34
Şekil 9 : Türkiye Ekonomik Büyüme Görünümü.....	52
Şekil 10 : Türkiye'de Kişi başı GSYİH Gelişim Süreci.....	53
Şekil 11: Dünya Ekonomik Büyüme Görünümü.....	54
Şekil 12 : Dünya Ekonomik Büyüme Görünümü (%).....	54

Şekil 13 :Türkiye'nin Yıllara Göre Enflasyon Süreci.....61

Şekil 14 : Türkiye'nin Yıllara Göre Enflasyon Trendi.....62

Şekil 15 : Türkiye'nin Yıllara Göre TEFE ve TÜFE Enflasyonu (1990-2009)...62

GİRİŞ

Kamu harcamalarına kamu gelirlerinin yetmemesi sonucu kamu açıkları borçla finanse edilme yoluna gidilmiştir. Kamu borçları, gelirlerin önceden kullanılması anlamına geldiği için bu borçlar gelecek nesillere aktarılan bir yük şeklini almıştır. Ülkemizde verimli olarak yapılamayan; kamu harcamaları, siyasi ve sosyal etkiler gibi benzeri nedenlerle ülkeyi iç ve dış borca başvurmaya zorlamış ve bu durum ülkemizi zamanla borçların faizini ödeyemez bir hale sürüklemiştir.

Yıllar itibariyle Türkiye'nin artan borçları ekonomi üzerinde çeşitli sorunlar meydana getirmiş, bunların belki de en önemlisi olan krizlerinde tetikçisi olduğu dönemler oluşturmuştur. Özellikle ülkenin devalüasyon uyguladığı dönemlerde borçlar çığ gibi büyüme eğilimine girmiştir. Ülkemizde yaşanan 1997, 2000 ve 2001 kriz dönemlerinde birçok banka tamamı ile devlete devredilmiş ve buda iç ve dış borç miktarlarını inanılmaz boyutlara ulaştırmıştır. Bu dönemin beklide en önemli olayı ise geçici mahiyette alınan banka mevduatlarına verilen devlet güvencesi bankaların içini boşaltma eğilimlerine dönüşmüş ve Türk ekonomisinin taşıyamayacağı büyüklükte iç ve dış borçlanma oluşturmuştur.

Türkiye'nin yaşadığı; faiz, enflasyon, cari açık, büyüme ve ekonomik krizler gibi ekonomik sorunların oluşumunda borçlanmanın etkilerini gözlemlemek mümkündür. Yeri gelmiş borçlanma ekonomik değişkenleri tetiklemiş, yeri gelmiş ekonomik değişkenlerden etkilenip istikrar politikası olarak ta uygulama alanı da bulmuştur. Borçlanma hız kazandığı bir süreç olarak ele alındığında etkilerini son 30 yılda etkisini daha yoğun olarak hissettirmektedir. Türkiye özellikle 1980'den sonra borçlanma eğilimini arttırmıştır. Ülke önemli miktarlarda kamu borcu yükünün altına girmiştir. 1980'ler de 720 milyar lira olan iç borç 2007 itibariyle 256.599 milyon TL'ye ve 17.734 milyon dolar olan dış borç ise 2007 tarihi itibari ile 80.070 milyon TL olmuştur. 2007 tarihi itibari ile Türkiye'nin iç ve dış borçları toplamı 336.669 milyon TL olmuştur. Bu durum borçlanmanın ekonomi üzerinde ne denli bir baskı meydana getirdiğini gözler önüne sermektedir. Son dönemlerde dikkati çeken

gelişme ise iç borçlanma artarken dış borçlanmanın azalmasıdır. Bu durum az da olsa dışa bağımlılığı azaltması açısından olumlu olarak da değerlendirilebilir.

Çalışmamızda Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin kamu borçlanmasını etkileyen ve bu borçlanmadan etkilenen ekonomik etmenler üzerlerinde durulmuş olup, çalışmanın açıklanmaya çalışılan amacı ise şu şekilde belirtilmeye çalışılmıştır; 1923'ten günümüze uzanan süreçte hükümetlerin gerçekleştirdikleri kamu borçlanma gelişimi süreci, nedeni ve gereğini saptayarak kamu borçlanması sonucu oluşan ekonomik düzensizliklerin ardından uygulanan ekonomi politikaları da değerlendirilerek, yatırıma dönüşmeyen, üretim ve büyüme desteklemeyen kamu borçlanmasının olumsuzluklarına değinilerek ekonomi enstrümanları ile kamu borçlarının uyumu halinde ekonomik gelişmenin gerçekleşebileceğini açıklamaya çalışmaktır.

Bu çalışmada borçlanmanın birinci bölümünde tanımı, sebepleri, türlerine değinerek giriş yapıldıktan sonra ikinci bölümünde Türkiye'de kamu borçlarının gelişim süreci ve bu süreç dahilinde ekonomi üzerine etkileri ve ekonomi üzerine etkileri sonucu oluşan istikrar politikaları uygulamalarının bir kurtarıcı olarak nasıl ele alındığını anlatmaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

BORÇLANMA İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. BORÇLANMA NEDİR?

Kamu borçlanması devletin, belirlenen bir takvime göre, önceden tayin edilen hakların sahiplerine faiz ve/veya anapara ödemeleri yapmasına ilişkin yasal bir yükümlülüğüdür. Kamu borçlanması hükümetin kişiler, birlikler, kurumlar ve diğer idarelerden borçlanmasından doğar. Borçlanma, borç verenlerin fonları hükümete transfer ettikleri ve hükümetin, sırasıyla, borçlanmanın ortaya çıkmasından sonraki dönemler boyunca hükümet gelirleri üzerindeki hakları temsil eden tayin edilmiş araçları borç verenlere transfer ettiği iki taraflı bir tür değişim sürecidir. Basitçe bilanço terimleri ile kamu borçlanması kamu hesabında bir borç kalemi ve borçlanma araçlarının sahiplerinin birleşik hesaplarında bir alacak kalemidir.¹

Aslında, kamu borçlanması, kişilerin ya da kamu-dışı kurumların borcundan farklı değildir. Alacak kalemidir. Kamu borçlanması, kişilerin borcundan farklı değildir. Kişiler gibi borçlandıkça geliri nispeten artsa da geri ödemesi ile gelir azalışına neden olur.

1.2. BORÇLANMA ÇEŞİTLERİ

İç Borçlanma: Hükümetin ülke sınırları içinde kişi ve kurumlara ulusal para cinsinden borçlanmasıdır. Bu borçlanmanın iktisadi niteliği, satın alma gücünün özel ve kamusal kesimler arasında el değiştirmesidir. İç borçlanmada ülkenin kullanabileceği kaynaklara bir ek söz konusu değildir. Devlet, en yaygın yöntemle halka ve kurumlara sattığı kâğıda bağlı bono, tahvil ve kâğıda bağlı olmayan yöntemlerle borçlanabilir.²

¹ **Buchanan**, James, Kamu Borçlanması, Çeviren: Haluk Tandırcıoğlu,s:1

² www.ntvmsnbc.com/news/66075.asp ekonomi sözlüğü,e.t:02.02.2009

Dış Borçlanma: Ülkenin kaynaklarına ek bir kaynak sağlamak, döviz olarak yeni ödeme gücü elde etmek gibi amaçlarla ülke dışındaki yabancı hükümet ya da finans kuruluşlarından karşılıklı ya da karşılıksız geri ödemeli kaynak bulunmasıdır. Türkiye'de dış borç kavramı içinde kamu sektörünün yanı sıra, özel kesimin dış borçları da birlikte anılır. Uluslararası finans kurumlarınca verilen, bir ülke ekonomisinin dış borç ve faizini geri ödeme kapasite notu "reyting" olarak tanımlanır.³

Günümüzde devletlerin kaynakları arasında borçlanma da önemli bir yer tutar. Kamu yatırımlarını ertelemek istemeyen sosyal devlet, vergi gelirleriyle yetinmeyerek yurtiçi ve yurtdışından borçlanma yolunu tercih eder.

1.3. İÇ BORÇLANMANIN SEBEPLERİ

Günümüzde kamunun borçlanma sebep ve şekilleri içerisinde bulunan şartlara göre değişiklik arz etmektedir. Ayrıca ülkelerin gelişme ve gelişmişlik durumları da borçlanma üzerinde etkili olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeleri borçlanmaya iten sebeplerle , gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri farklıdır. Ayrıca borçlanmanın miktarı da gelişme ve gelişmişlik seviyesiyle doğrudan ilgili bir sonuçtur.⁴

Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri şu şekildedir:

1.3.1. Büyük Çaplı Yatırımların Finansmanı

Özel sektörün etkin faaliyet gösterebileceği ortamın sağlanması, halkın talep ve beklentilerinin karşılanması amacıyla, temel kamusal hizmetlerin, yeterli, hızlı ve etkili, kaliteli ve adaletli bir biçimde sunumun sağlanması günümüz dünyasında ülkelerin en önemli amaçlarından birini oluşturmaktadır. Kamunun otoyollar, limanlar, elektrik ve diğer altyapı yatırımları, özel sektör tarafından dışsalılık olarak değerlendirilebilir. Bu tür altyapı yatırımları, özel sektörün yatırımlarının

³ www.ntvmsnbc.com/news/66075.asp ekonomi sözlüğü,e.t:02.02.2009

⁴ Musgrave, Richard A. The Theory of Public Finance, New York, Mc Graw Hill Book Company,1959,s:23

kolaylaştırmakta ve kârlılığını artırmakta ve sermaye birikimine de katkıda bulunmaktadır. Çok sayıda yatırım projesinin fizibilite ve bütçe kısıdı gözetilmeden programa alınması, finansman yetersizliği nedeniyle mevcut yatırımlara ayrılan ödeneklerin azalması yatırımların tamamlanma sürelerinin uzamasına ve maliyetlerde artışa yol açmaktadır. 1980’li yıllara kadar, büyük ölçüde kamu kaynakları ile finanse edilen altyapı yatırımları, çok yüksek maliyetli yatırımlar olması ve kamu kaynaklarının sürdürülebilir altyapı finansmanında yetersiz kalması gelişmiş, gelişmekte olan tüm ülkeleri yeni arayışlara itmiştir. Bu tip yatırımlar genellikle vergilerle finanse edilemeyip borçlanma ile finanse edilmektedir. Bu şekilde oluşan bir borçlanma ise devletin yükünü arttırmaktadır. Eğer ki yapılan yatırım verimli ise ekonomiye geri dönüşü rahat olacaktır ama yatırım verimsiz ise bu durum vergi gelirlerini de sömürüp borçlanmayı katmerleştirecektir, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde verimliliğin düşük olduğu kabul edilirse borçlanmanın ekonomiye baskısı kaçınılmaz olmaktadır.⁵

1.3.2. Bütçe Dengesi İçin Borçlanma

Bütçe gelirleri ile bütçe giderleri her zaman eşit olmayabilir ve planlandığı şekilde gerçekleşmeyerek sapmalar olabilir. Bu durum bütçelerin açık bağlandığı zamanlarda da, denk olarak bağlandığı zamanlarda da geçerlidir. Gelirler ile giderler arasında ortaya çıkabilecek bu plansızlık ve dengesizlik, Hazine tarafından kısa vadeli borçlanmaya başvurularak finanse edilir. Kamunun finansal yapısındaki bu borçlanma, bütçeyi düzenli bir şekilde uygulamak ve gelir gider dengesini sağlamak için yapılan Hazine işlemleri ile ortaya çıkmaktadır.⁶

⁵ Genç, Ömür-Ertuğrul, Erdal, **Alt Yapı Yatırımlarının Finansmanı**, Ankara, 2007, s:1

⁶ Bulut, Cevat Cahit, **1980 Sonrası Türkiye’de Devlet Borçları**, YL Tezi, 1997, s:9

1.3.3. Borçları Kapatabilmek İçin Tekrar Borçlanma

Kamunun vergilere dayalı normal gelir gider dengesinin bozulması devletin devamlı borçlanma olayını ortaya çıkarır. Devletin devamlı borçlanması sebepleri yüksek faiz ve anapara ödemeleri ile düşük vergi gelirleridir. Bu kısır döngü içerisine girildiği zaman mevcut borçların ve faizlerinin ödenmesi için yeniden borçlanmak zorunlu hale gelmektedir. Ülkemiz son on yıldır bu tip borçlanmayla çok sık karşılaşmıştır. Borçları ödeyebilmek için yeniden borçlanma borç yönetiminin bir sonucu olarak da gerçekleşebilir.⁷

1.3.4. Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma

Devlet, maliye politikası aracı olarak borçlanmayı da vergi kamu harcamaları gibi bir politika aracı olarak kullanılabilir. Enflasyonist ortamlar da ekonomiyi rahatlatmak amacıyla tahvil ve bono satarak borçlanmayı bir maliye politikası olarak kullanabilir.

Devlet ekonomiyi dengede tutmak ve tam istihdamı sağlamak için de borçlanma politikasına devreye sokabilir. Keynezyen iktisadın temeli; ekonominin depresyonda olduğu dönemlerde, borçlanarak yatırımlara yönelmek ve sosyal amaçlı harcamalar yaparak, ekonominin tam istismar haline getirmesidir. Enflasyonun olduğu dönemlerde piyasadaki para fazlalığını emerek talepte bir azalma meydana getirmek başka bir borçlanma sebebidir. Enflasyonun var olduğu zamanlarda amaç likidite daralmasını sağlamak, harcamaları kısmak olduğu için borçlar uzun vadeli ve yüksek faizli olmalıdır. Deflasyon dönemlerinde ise amaç likidite tercihinin önüne geçmek ve mümkün olduğunca yatırım harcamalarını teşvik edebilmek olduğu için, kamunun yenilenen kısa vadeli borçlanma yapması uygundur.⁸

⁷ Current Issues in Turkish Capital Markets, Antalya,1989s:14

⁸ **Türk**, İsmail,**Kamu Maliyesi**,Türkan Kitapevi, Ankara,1992,s:270

1.3.5. Doğal Afetler ve Savaş Nedeniyle Borçlanma

Ülkenin ekonomisini zor durumda bırakacak büyük felaketler ve savaş durumlarında ülkeler yeniden ülkenin imarı için büyük ölçüde finansman kaynağına ihtiyaç duyabilirler. Böyle durumlarda en kolay yöntem vergilerden ziyade borçlanmaya gitmektir, çünkü sosyal ve siyasal politikalar gereği halkın tepkisini vergilerle çekmek yerine borçlanmaya gitmek daha kolaydır.

1.4. DIŞ BORÇLANMANIN SEBEPLERİ

Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için iç tasarrufları yetersiz olduğundan dış finansmana şiddetle ihtiyaç duyarlar. Bilindiği üzere bu ülkeler genellikle hem tasarruf açığı, hem de döviz açığı ile karşı karşıyadırlar. Yatırımlar ile ulusal tasarruflar arasındaki fark tasarruf açığına; ödemeler dengesi açığı da döviz açığına işaret etmektedir.⁹

Dış borçlanmanın sebepleri aşağıda sırası ile sunulmuştur:

1.4.1. Kamu Açıklarının Finansmanı

Kamu açıkları, ekonomide belli bir dönem içinde olağan kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki farktır. Bu açık kamu borçlanmasını gerektirmektedir. Devlet hizmet kalitesini artırmak için daha fazla harcama yapmak zorunda kalmaktadır. Vergi gelirlerinin artmasına rağmen kamu harcamaları ve gelirleri arasındaki fark büyümekte ve daha fazla kamu açığı dolayısıyla artan borç yükü oluşmuştur.

Günümüzde dış borçlanma, gelişmekte olan ülkelerde bir bütçe finansman aracı olarak kullanılmaktadır.¹⁰

⁹ **Caymaz**, Güney, **Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Açığı**,Doğuş Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,İstanbul,2006,s:20

¹⁰ **Berber**, Metin,**İktisadi Büyüme ve Kalkınma**,(3. Baskı),Derya Kitapevi,Trabzon,2006

1.4.2. İç Tasarrufun Yetersizliği

Gelişmekte olan ülkelerde piyasa kuvvetlerinin kendiliğinden işleyişi, bu ülkelerin kalkınması için gerekli yatırım hacmini yaratmamaktadır. Ayrıca kaynakların optimal dağılımı da söz konusu değildir.¹¹

Bu noktada gelişmekte olan ülkelerin artan dış kaynak sorununun azaltılması tüketim kısıtlamaları yerine üretim artışlarına dayalı ihracat stratejilerinin uygulanmasına bağlıdır. Üretim hacmini genişletilmesi gereklidir.¹²

Anlaşılabacağı üzere Az gelişmiş Ülkelerin temel sorunlarından biride iç tasarruf yetersizliğidir ki bu durum ülkeyi borçlanmaya itmektedir. Dış borçlanmayla karşılanan tasarruf yetersizliğini yatırım aşamasında verimli kullanmak çok önemlidir, aksi halde bu kısır döngü borca borç eklemekten başka bir şey olmaz.

1.4.3. Teknolojik Yetersizlikler

Az gelişmiş ülkelerde sermaye emeğe nazaran daha azdır. Teknolojik yetersizlik yatırım verimliliğini ve kalkınma hızını da düşürmektedir. Ülkenin gerekli yatırımları yapıp kalkınma için hız kazanabilmesi ülkenin dış borçlanmaya gitmesine bağlıdır, az öncede değinildiği üzere bu durumda da alınan borcun verimli kullanılması çok önem arz etmektedir.

1.4.4. Ödemeler Dengesi Açıkları

Bilindiği üzere Az gelişmiş ülkelerin döviz girdi ve çıktıları azdır. Bundan dolayıdır ki bu tür ülkeler cari işlemler açığını kapatması gerekir bunun için ya büyümeyi yavaşlatacak yada ithal ikamesine gidecektir, aksi taktirde dış borçlanmaya gitmek zorunludur. Bundan dolayıdır ki ödemeler dengesi açıkları ile borçlanma yakından ilgilidir.

¹¹ Kazgan, G. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1991, s:311

¹² Minibaş, T. **Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, Der. Yayınları, İstanbul, 1992, s:53

1.4.5. Siyasi ve Sosyal Nedenler

Devlet için vergi gelirleri bir finansman aracıdır ama ne var ki insanlar üzerinde olumsuz psikolojik etkenler meydana getirmektedir. Hükümetin iktidardaki yerini koruyabilmesi veya hükümetin siyasi oy ve çıkarlarının devamı için vergi artışına gitmek ya da yeni vergiler koymak hükümetin işine gelmez ve bundan daha kolay bir yol olan dış borçlanmaya hükümetler yönelirler.

1.4.6. Savaş Finansmanı

Ülkenin yeniden imarını gerektiren savaş ve doğal afetler gibi durumlar için ülke dış borçlanmaya yönelebilir.

1.5. BORÇLANMANIN KAYNAKLARI ve ETKİLERİ

Borçlanma, hükümetin uyguladığı ekonomik politikaları temelden etkileyebilen bir enstrüman olup, devlet gelirleri içinde de bir paya sahip olduğu yadsınamaz.

Ayrıca, hükümet borcu nereden sağladığı ve borçlanma yoluyla sağladığı gelirleri ya da kaynakları nerelerde kullandığı borçlanmanın yaratacağı ekonomik etkiler açısından da önemlidir.¹³

Hükümetlerin, emisyon gibi doğrudan enflasyona neden olabilecek yöntemlerden kaçınarak, ekonomik politikalara yön veren borçlanmaya başvurmaları daha sağlıklıdır. Borçlanmanın dolaylı etkisi ile ekonomi üzerinde de geniş bir uygulama alanı da hükümetin sağladığı faydalardan olduğu görülmektedir. Hükümetlerin yöneldiği borçlanma kaynakları ise;

¹³ Altun, Figen, **Borç Yönetiminin Yaratacağı İktisadi Etkiler ve Türkiye’de ki Durum (1970-1980)**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982, s:6’ tan aktaran Önder, S. **İç Borçlanmanın Enflasyonist Etkisi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, 2006, s:59

- Özel tasarruf sahiplerinden
- Sosyal güvenlik kuruluşlarından borçlanma
- Ticari bankalardan borçlanma
- Merkez bankasından borçlanma
- Dış kaynaklardan borçlanma şeklinde ele alınabilir.

1.5.1. Özel Tasarruf Sahiplerinden Borçlanma ve Etkisi

Özel tasarruf sahipleri gerçek kişiler ve tüzel kişiler (kurum ve kuruluşlar)'den oluşmaktadır.

Hane halkları elde ettikleri gelirin bir kısmını tüketimleri için bir kısmını da tasarruf için ayırırlar. Tasarruflarını atıl şekilde, nakit olarak ellerinde tutabilecekleri gibi, kendi ticari işlerini veya işletmelerini genişletmede de kullanabilirler.

Gerçek kişiler, çok çekici koşullar olmadığı sürece tüketimlerini kısıarak, borç verme yoluna gitmezler. Bir başka deyişle, birikim yapmak suretiyle sağlayacakları gelirlerin yarattığı marjinal yararın, tüketimlerini ertelemeye degecek tutarda olması gerekmektedir. Bireyler, yüksek faiz, vergiden bağışık olma, devlet ihalelerinde teminat olarak kabul edilmesi vb. çekici üstünlükler sağlayan devlet tahvili, hazine bonosu ve gelir ortaklığı senedi gibi kamu kesimi tarafından çıkarılmış kağıtları almak suretiyle kamu kesimine borç vermektedir.¹⁴

Tüzel kişiler ise kasa mevcutlarını herhangi bir şekilde kullanmaksızın atıl olarak tutabilir, kendi yatırımlarının finansmanında kullanabilir ya da borç olarak verebilirler. Tüzel kişilerin kasa nakitlerini atıl tutmak ya da kendi yatırımlarında kullanmak yerine, devlet borçlanma senetlerine yatırma yolunu seçmeleri bu

¹⁴ Önder, S. İç Borçlanmanın Enflasyonist Etkisi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama,2006,s:60

borçlanma belgelerinin getiri ve ayrıcalıklarının, alternatif seçeneklerin getirilerinin üzerinde olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁵

Diğer yandan hükümetin özel kişi ve kurumlara borçlanmasının etkisi, tasarruf sahiplerinin devlet tahvili satın almadıkları takdirde bu tasarrufları ne şekilde kullanacaklarına bağlı olarak da değişecektir. Eğer borç verenler bu paraları tüketimde kullanacaklarsa, devletin borçlanmasının etkisi tüketim harcamalarını daraltıcı şekilde olacaktır. Tasarruf sahipleri bu paraları tasarruf edecekler ve bu tasarruflarla da yeni ihraç edilen hisse senetleri ve tahvilleri alacaklarsa, o zaman devletin borçlanmasının etkisi, özel yatırımları azaltmak şeklinde olacaktır.¹⁶

Hükümetin özel kişi ve kurumlara tahvil satması, ilk olarak ekonomide likiditeyi sınırlayıcı bir etki meydana getirir. Ancak bu etkinin sürmesi için, özel tasarruf sahiplerinin bu tahvilleri süresi boyunca ellerinde tutmaları gerekmektedir. Eğer, hükümet, özel tasarruf sahiplerinden atıl tutacakları birikimlerini borçlanma yoluyla alırsa bu şekilde ekonomide genişletici etki yaratmış olacaktır.¹⁷

1.5.2. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarından Borçlanma ve Etkileri

1980'lere kadar devlet, bilfiil ekonominin içinde yer alarak, birçok alanlarda üretim ve dağıtım işlevini bizzat kendisi yerine getirmeye çalışmıştır. 1980'li yıllardan sonra ise, devletin ekonominin içindeki girişimci ve üretici rolü giderek azalmaya; bunun yerine, ekonomide düzenleyici ve yönlendirici bir işlev üstlenmeye başlamıştır. Devletin, ekonomik işlevini yavaş yavaş bırakmasına karşın; toplumsal işlevini yoğunlaştırarak sürdürmektedir. Bu işlevin bir sonucu olarak sosyal güvenlik kurum ve sistemi oluşturulmuştur.¹⁸

¹⁵ **Erol, Ahmet, Borçlanmanın Ekonomik Etkileri**, Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Şubat,2003,s:69'tan aktaran **Önder, S. İç Borçlanmanın Enflasyonist Etkisi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama**,2006,s:61

¹⁶ **Şimşek, Muammer, Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri**,Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,2000,s:61'den aktaran **Önder, S. İç Borçlanmanın Enflasyonist Etkisi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama**,2006,s:61

¹⁷ **Önder**, s:61

¹⁸ **Önder**, s:62

Devletin bizzat kendisinin kurduğu ve işlettiği sosyal güvenlik kurumlarında bireylerden, kurum ve kuruluşlardan yasal sınırlar içinde kesilen primlerden oluşan büyük fonlar toplanmaktadır. Ayrıca bireyler, kurum ve kuruluşlar çeşitli tehlike ve risklere karsı bir güvence olarak özel ve kamu sigorta şirketlerine düzenli olarak prim yatırmaktadırlar. Bu kurumlar prim topladıkları birey, kurum ve kuruluşlara belirli bir dönem sonunda ya da olay sonucunda bir ödemede bulunma yükümlülüğü altına girmektedirler.¹⁹ Böyle bir yükümlülüğün altında bulduklarına göre söz konusu fonları riske atmadan en verimli şekilde yönetmek zorundadırlar. Bu zorunluluğun ve buna ek olarak yasal düzenlemelerin bir sonucu olarak söz konusu kurumlar topladıkları fonların büyük bir bölümünü devlet tahvili, hazine bonusu ve gelir ortaklığı senedi gibi devlet borçlanma belgelerine yatırırlar. Bu yatırımların yöneldiği ya da yönelmek zorunda kaldığı devlet borçlanma senetleri, var olan borçlanma senetlerine oranla daha çekici koşullarla piyasaya sürülmesiyle riski düşük yatırımlara ödenecek faiz oranları yükselir ve özel kesim kaynak bulmakta sıkıntıya düşebilir; yatırım ve üretim girişimleri ile giderilmediği taktir de, ekonomide genel bir daralma dönemine girilir. Bu durum, ekonominin içinde bulunduğu ortama (enflasyonist, deflasyonist vb.) göre olumlu da olabilir, olumsuz da olabilir.²⁰

1.5.3. Ticari Bankalardan Borçlanma ve Etkileri

Devletin çıkarttığı i borçlanma senetlerinin en büyük alıcısı bankalardır. Hkmete borç veren önemli kaynaklardan biri olan bankalar, topladıkları mevduat üzerinden yasal karşılıkları ayırdıktan sonra, kalan bölümü kredi olarak verirler veya bazı finans tekniklerini kullanarak baksa şekillerde değerlendirmeye çalışırlar. Bankaların birey veya özel kurum ve kuruluşlardan topladığı mevduatların kullanımını üzerinden serbest karar verme yetkisi bulunmamaktadır. Bankaların, taahhütlerine karşılık olarak, ekonominin gidisine göre belirli oranda disponibl değer bulundurmak zorundadır. Kısacası bankalar gerek zorunlu olarak, gerekse gönüllü olarak devlet iç

¹⁹ Erol, s:69'tan aktaran nder, s:62

²⁰ Erol, s:72'den aktaran nder, s:63

borçlanma senedi almaktadır. Devlet borçlanmasının etkisi, tahvillerin satıldığı yerde tutulması veya başka bir yere aktarılması durumuna göre farklılık göstermektedir.²¹

İç borçların ticari bankalar tarafından finansmanı durumunda, bankalar satın aldıkları tahvilleri kasasında tuttuğu sürece, ekonomideki gelir akımından tahvillerin bedeli kadar bir satın alma gücü çekilmiş olacaktır. Ancak ticari bankaların bu tahvilleri Merkez Bankası'na satarlarsa, hükümetin borçlanması sonucunda piyasadan çekilmiş olan satın alma gücü tekrar piyasaya dönmüş olacak ve başlangıçtaki denge yeniden sağlanmış olacaktır.²²

1.5.4. Merkez Bankasından Borçlanma ve Etkileri

Merkez Bankaları, Hazine'ye kısa vadeli avans açmak ve kamu girişimlerine kredi vermek suretiyle kendi elindeki satın alma gücünü kamu kesimine aktarır ve finansman kolaylığı sağlar. Bu finansman desteği Hazine ile MB arasındaki ilişkiye göre belirlenmektedir. Bu açıdan, Merkez Bankalarının özerk yapıya sahip olması, izlenecek para ve kredi politikalarının nesnelliği açısından da büyük bir öneme sahiptir. Eğer Merkez Bankaları özerk bir yapıya sahip değilse, MB kamu gereksinimleri doğrultusunda Hazine'nin isteklerine karşı koyamayacaktır. Hazine'ye kısa vadeli avans bir yıl ile sınırlı bir borçtur. Her yıl bütçe kanunıyla Hazine'ye kısa vadeli avans açılması izni verilmektedir. Ancak bu borcun ne şekilde ve ne zaman geri ödeneceği konusunda yasada bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle açılan krediler her ne kadar Hazine'nin mevsimlik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla verilse de, uygulamada bütçe gelirlerinin yetersizliği nedeniyle kolay kolay geri dönmemektedir. Bu açıdan kısa vadeli avans deyimini pek geçerli olmamaktadır.²³

Merkez Bankası, doğrudan kısa vadeli avans vererek veya devlet borçlanma belgelerinin fiyat ve sürümünü reeskont mekanizmasıyla destekleyerek para basmakta ve kamunun parasal gereksinimleri karşılanmaktadır. Bu durumda,

²¹ Önder, s:63

²² Şimşek, s:62'den aktaran Önder, s:63,64

²³ Önder, s:64

ekonomideki gelir akımına, devlet borçlanma senetlerinin bedeli kadar bir satın alma gücü daha eklenmiş olmaktadır. Bu ekonomi eğer tam istihdam durumunda ise, ekonomide enflasyonist bir baskı ortaya çıkacaktır.²⁴

1.5.5. Dış Kaynaklardan Borçlanma ve Etkileri

Hükümetin, politikaları sonucu gerçekleştirilen bir dış borçlanma ile hükümet, yatırımlara ve üretime yönlendiremediği her lira ile enflasyonist etkilere zemin hazırlayabilmektedir.

Dış borçların yükselmesi, enflasyona yol açan bir diğer durumdur. Gittikçe artan dış borçların ödenmesi, ülkenin döviz gelirlerine bağlıdır. Dış borç yükünün artması, özellikle ihracat üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Çünkü ihracat artırma baskısı, uluslar arası piyasada ihraç mallarının fiyatını ciddi bir şekilde düşürmektedir. Bu durum ise ihracat gelirlerini olumsuz etkilemektedir. İhracattan sağlanan döviz girişi azaldıkça, ihracat miktarını artırmak gerekecektir. Dışarıya satılan mal ve hizmet miktarının yükselmesi ise, üretim kapasitesinin borçlu ülkelerde sınırlı olması sebebiyle, iç pazarda mal arzını azaltmaktadır. Arzdaki yetersizlik nedeniyle karşılanamayan talep, fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine yol açmaktadır.²⁵

²⁴ Fevzioglu, Bedi, Nazari Tatbiki Mukayeseli Bütçe, İstanbul, 1984, s:349'den aktaran Önder, S. İç Borçlanmanın Enflasyonist Etkisi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama, 2006, s:64

²⁵ Işık, A. Kadir ve Diğerleri, Devlet Borçları, Ekin Kitapevi, Bursa, 2005, s:120

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BORÇLANMANIN GELİŞİM SÜRECİ

2.1. TÜRKİYE'DE KAMU BORÇLARININ GELİŞİM SÜRECİ

1801–1809 yılları arasında ABD’de Başkanlık yapmış olan Thomas Jefferson “Anayasada bir defa değişiklik yapma olanağım olsun isterdim. O zaman federal hükümetin borçlanma yetkisini kaldırırdım.” demiştir. Thomas Jefferson’un yaşadığı yıllar dikkate alındığında, gerek Türkiye ekonomisinin gerekse diğer birçok ülke ekonomisinin yaşamış olduğu borç sorunun yalnız günümüze ait olan bir sorun olmadığı görülecektir. Toplumlar devlet haline geldiğinden beri gerek paranın değerini düşürerek, gerekse de diğer yöntemlerle borçlana gelmişlerdir.²⁶

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren kamu kesimi ağırlıklı ekonomik büyüme faaliyeti içinde yer almıştır. Borçlanma ise ekonomik büyüme için kamunun ihtiyaç duyduğu fonların karşılanmasında önemli bir finansman kaynağı olmuştur. Türkiye, 1930 ve 1933 yıllarıyla birlikte muhtelif sebeplerden borçlanma ihtiyacı hissetmiş ve ilk defa 1930 yılında dış ve yine ilk defa 1933 yılında iç borçlanmaya başvurmuştur. İlerleyen zamanlarda liberal ekonomik anlayışın hakim kılınmaya çalışılması, ülkemiz ithalatında sıçramalar yapmıştır. Artana ithalat borçlanarak temin edilen kaynaklarda artışa sebep olmuş ve Türkiye sürekli borçlanan bir ülke konumuna gelmiştir. 1980’li yılların başında alınana 24 Ocak kararları ile ekonomide yaşanan dönüşüm ithalatı arttırmış ve artan ithalatta dış kaynak gereksinimini beraberinde getirmiştir. 1980’li yıllar Türkiye’nin dış borcunun çok önemli tutarlarda arttığı yıllardır. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise dış borçlanma yerine iç borçlanma tercih edilir olmuştur. Yaşadığımız son ekonomik bunalım üzerine uygulamaya konulan ‘Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ olarak adlandırılan ekonomik istikrar paketinin sunumundan itibaren borç sorununa değinilmekte ve ‘yaşadığımız sıkıntının görünürdeki sebebi, kamu sektörünün borç

²⁶ Saatçi, M. Y. Türkiye’de Kamu Borç Yönetimi, Süreci ve Tarihsel Gelişimi, Bütçe Dünyası. Cilt: 3, sayı:27,2007,s:65

stokunun boyutu ve son yıllardaki korkutucu biçimde hızlanan olumsuz borç dinamiğidir' denilmektedir.²⁷

24 Ocak 1980 sonrası iktisat politikaları ekonomiyi yeniden yapılandırmaya yönelik revizyonist niteliktedir. İthal ikameci sanayileşme stratejisinden, ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçiş için ithalat liberalize edilmiş ve ihracat özendirilmiştir. 24 Ocak sonrasında ihracat tekstil, inşaat ve hafif sanayi gibi lokomotif sektörlerle dayalı biçimde gelişmiştir. Para piyasalarının bütün araçları ekonomi için deki yerini almıştır. Ancak büyüme yeterli seviyede olmamış, işsizlik artmış, devletin ekonomi içerisindeki yeri küçültülememiş, gelir dağılımı bozulmuş, dış borçlar, bütçe dışı fon uygulaması yaygınlaşmış, bütçe açıkları 1983'e kadar düşükten sonra tekrar hızla artmış, vergi gelirleri milli gelir oranında arttırılamamıştır.²⁸

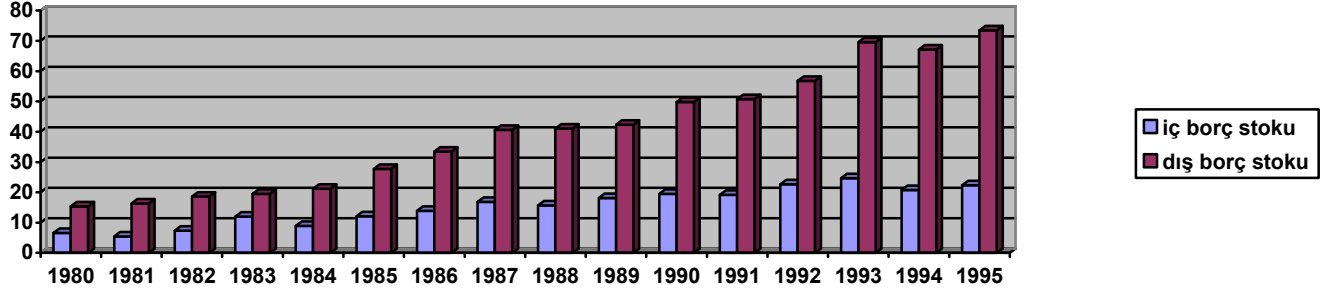
Özellikle 1980'den sonra yaşanan krizlerin nedenlerine bakılırsa borçlanmanın etkili rolü hemen göze çarpacaktır yada devalüasyon sonucu (1994 krizindeki gibi) yabancı para ile borçlanmanın sıkıntısının çekildiği ve katmerleştiği anlaşılacaktır. Kitlerin zararları için alınan borçlar bankaların batması ile oluşan borçlar tamamen krizin ortaya çıkmasını hızlandırmış ve derinleştirmiştir. Devletin banka mevduatlarına güvence vermesi ile artarda batan bankalar kamunun yükünü arttırmış ve finansal sistemin değer kazanması ile özel bankaların aldığı borçlarda oluşan krizlere etkisi yadsınamaz.

Dünya'nın gelişmekte olan ülkeleri gibi Türkiye de borç konusunda uzun ve problemlili bir geçmişe sahip bulunmaktadır. Türkiye'nin borç stokundaki gelişmeler şekil 2 ve 3'te görüldüğü gibi özellikle 1990'lı yıllardan sonra yükselen bir trend göstermiş ve 2001'den sonra ise bu trendinde düşme görülmüştür.

²⁷ Yardımcıoğlu, Mahmut, **Kamu Borçları ve Finansal Piyasalar Üzerinde ki Etkileri**, Doktora Tezi,2005,s;30

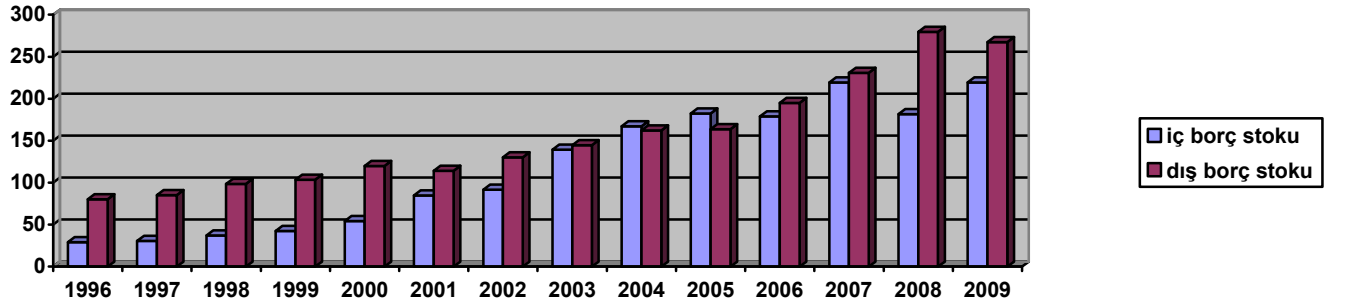
²⁸ Buluş, Abdulkadir, **Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri**,Tablet Yayınları,2003,s;72

Şekil 1:Türkiye'nin İç ve Dış Borç Stokunda ki gelişmeler (1980-1995)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (milyar dolar) (1980-1995)

Şekil 2:Türkiye'nin İç ve Dış Borç Stokunda ki gelişmeler (1996-2009)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (milyar dolar) (1996-2009)

Şekil 3:Türkiye'nin İç ve Dış Borç Stokunda ki gelişmeler (1980-2009)

YILLAR	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
İÇ BORÇ STOKU	6,6	5,4	7,3	12	8,9	12,1	13,9	16,9	15,7	18,1	19,5
DIŞ BORÇ STOKU	15,4	16,3	18,6	19,5	21,2	27,6	33,4	40,6	41,1	42,3	49,8

YILLAR	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
İÇ BORÇ STOKU	19,2	22,7	24,7	20,8	22,3	29,3	30,7	37,1	42,4	54,2	84,9
DIŞ BORÇ STOKU	50,8	56,8	69,6	67,2	73,5	80,4	85,2	98,7	103	120	114

YILLAR	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009		2010	
İÇ BORÇ STOKU	91,7	139	167,3	182	178,9	219,2	181,7	219		117	
DIŞ BORÇ STOKU	130	145	162,2	654	195,1	230,8	279,5	268		266,3	

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (milyar dolar) (1980-1995)

Yukarıdaki her iki şekil de birbirinin devamı olan yıllar boyunca Türkiye'nin iç ve dış borç stokları verilmiştir. Hem iç hem de dış borçlar bazı yıllar durağan olsa da genel olarak artarak artan bir eğilim göstermekte olup, özellikle de dış borç stokunda bunu görmek daha kolaydır. Şekiller ve sayısal verilere dikkat edilirse; Türkiye'de iç borç stoku, az miktarda artma gösterirken 1995 yılı sonrası artış miktarı hızlanmış ve 2001-2002 yıllarında ise bu artış miktarı hem daha dengeli artışlar göstermiş hem de geçmişe nazaran hızlanmıştır. Türkiye'nin dış borç stoku ise; iç borç stokuna göre daha fazla bir artış göstermekte iken 1995 yılı ve akabin de gelen 2000'li yıllarda artış düzeyi hızlanmıştır. 2000'li yıllara kadar dış borç stoku iç borç stokundan hep fazla iken 2000'li yıllarda bu oranlar birbirlerine daha yakın hale gelmişlerdir. Dikkati çeken en önemli noktalardan biri ise, hem iç hem de dış borçlanmaların sıçrama yaptığı dönemlerin 1995'li yılı ve 2000'li yılların başında oluşan krizlere rastlaması açıkça görülmektedir. Borçlanmalar, hem krizi etkileyen hem de krizden etkilenen bir yapıya sahiptir. Hazine Müsteşarlığı'nın açıkladığı geçici verilere göre ise; Türkiye brüt dış borç stoku, 2010 yılı ikinci çeyreği sonu itibarıyla 266,3 milyar dolar ve brüt iç borç stoku ise 2010 yılı ikinci çeyreği sonu itibarıyla 117 milyar dolar olarak gerçekleşti. Bir hükümet politikası olarak duruma bakılırsa dış borç her zaman iç borca göre göz önünde olduğu da unutulmamalıdır.

2.1.1. Türkiye’de İç Borçlanmanın Gelişim Süreci

Türkiye’de devlet aşağı yukarı kuruluş aşamalarından itibaren iç borçlanma ihtiyacı içinde olmuştur. Başlangıç yıllarında ekonomide öncü rol üstlenme ve kamu gelirlerinin azlığından kaynaklanan bu zorlama, zaman için de KİT açıkları, sosyal güvenlik açıkları, destekleme politikaları gibi uygulamalarla da büyümüştür.²⁹

Cumhuriyetin kuruluşundan on yıl sonra, hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirmek isteyen devlet bütçesinin birliği ilkesini dışlama cesaretini göstererek iç borçlanmayı alt yapı yatırımlarında etkili bir şekilde kullanamamıştır. Bu yolla normal gelirlerle karşılanmasına olanak olmayan demiryolları yapımının finansmanı, iç borçlanma gelirleri ile sağlanmıştır.

2.1.1.1. 1930-1980 Dönemleri Arası İç Borçlanmanın Gelişimi

Türkiye’de ilk iç borçlanma 1933 yılında Fevzi paşa-Diyarbakır arasındaki demiryolu inşasının finansmanı için “Ergani İstikrazı” olarak adlandırılan borçlanma kağıtlarının çıkarılması ile gerçekleştirilmiştir. Daha sonra da 1934 Sivas-Erzurum demiryolu istikrazı, ikramiyeli 1938 istikrazı ve 1941 demiryolu istikrazları ile iç borçlanmaya başvurulmuştur.³⁰

Ancak İkinci Dünya Savaşı tehlikesi karşısında ülkenin askeri gücünü arttırmak için yapılan harcamalar 1942 yılından itibaren genel bütçenin normal gelirleri ile karşılanamaz hale gelince, savunma harcamaları iç borçlanma ile finanse edilmeye başlanmıştır. Nitekim 1924-1938 yılları arasında genel bütçe giderlerinin içindeki genel ortalama oranı %34,5 olan savunma giderleri, 1939-1945 yılları arasında %54,7’yi bulmuştur. Bu dönemde başvurulmuş Milli Savunma İstikrazı adı ile 135 milyon liralık iç borçlanma hasılatı, savunma harcamalarının neden olduğu bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılmıştır. 1960 yılından itibaren çıkarılan borçlanma senetleri ise “kalkınma istikrazı” adını taşımaktadır.³¹

²⁹ Akdiş, Muhammet, Türkiye’nin Borç Gelişimi Sorunlar-Önerilir,2003,s;9

³⁰ Akdiş, s;9

³¹ Kerimoğlu, Ali, Devlet İç Borçlanması Ekonomi Üzerine Etkileri,Ünye,2004

Savaş yıllarında başlayan bu bütçe açıkları, savaş yılları sonunda da devam etmiştir. İlk olarak 1946 yılında üretimi arttırmak amacı ile hazırlanan planların uygulanması ve gerekse mevcut sanayi kuruluşlarının geliştirilmesi ve çeşitli bayındırlık işlerinin giderlerini karşılamak amacı ile Kalkınma İstikrazı adı altında başvuru olan 130 milyon TL'lik borç hasılatı 1946 ve 1947 mali yılı bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılmıştır. Bu borçlanma ile başlayan bütçe açıkları eğilimi zaman zaman büyük boyutlara ulaşarak devam etmiştir.³²

Bütçe açıkları 1950'den itibaren gittikçe büyüyen bir seyir izlemiştir. Bu açıkların kapatılma kaynaklarında borçlanmalar da yer almaktadır. 1960 yılına kadar bütçe açıklarının hemen hemen tamamı iç borçlanmalarla kapatılmıştır. Ancak 1950, 1951 ve 1953 yıllarında açıkların kapatılmasında dış borç ve Amerikan yardımı gibi dış yardımlara başvurulmuştur. Bu dönemde iç borç kaynakları 1950'de %19, 1951'de %28, 1953'de %48, 1955'de %8, 1956'da %14, 1960'da %13 ve 1961'de ise %28 oranındadır. Bütçeden ödenecek iç borçların büyük bir bölümü, her yıl hazine tarafından çıkarılan Hazine Bonolarının satışından doğmaktadır. 1962-1980 dönemindeki kamu iç borçlarının dağılımına bakıldığında özellikle 1977 yılı ve sonrasındaki dönemde belediye borçlarının hızla arttığı görülmektedir. Bütçe dışı kamu kesimi borçlarının hemen hemen tümü Devlet Yatırım Bankası tarafından Kamu İktisadi Teşebbüslerinin finansmanı için çıkarılan borç senetlerine dayanmaktadır.³³

2.1.1.2. 1980 Sonrası İç Borçlanmanın Gelişimi

1980 ve sonrasında iç borçlanma ve iç borç stoku gittikçe büyümüştür. Türkiye'nin iç borç stoku; devlet tahvilleri, hazine bonoları, konsolide borçlar ve Merkez Bankasından alınan kısa vadeli avansların toplamından meydana gelmektedir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra kamu kesimi finansman açıklarının büyümesi, yüksek oranlı enflasyon ve artan borç talebi sebebiyle, Hazine yüksek faiz oranından borçlanmıştır. Aynı dönemdeki ekonomik ve siyasi belirsizlikler sebebiyle tasarruf sahipleri uzun vade yerine kısa vadeyi tercih etmişler, kısa vadeli

³² Kerimoğlu, 2004

³³ Kerimoğlu, 2004

borçlanmanın getirdiği faiz yükü sebebiyle de iç borç stoku sıkıntı olacak miktarlara ulaşmıştır

24 Ocak 1980 yılında uygulanmaya başlanan İstikrar Programı bir yandan gönüllü tasarrufları arttırmayı diğer yandan da etkin bir sermaye kaynağı kullanımı sağlamayı amaçlamaktaydı. Ancak, bankacılık sisteminin, sermaye piyasasının yeterince gelişmemiş olması yüzünden faiz oranları serbest piyasa koşullarına bırakılamamıştır. Dönem süresince, mevduat genişlemesi önemli ölçüde faiz farkından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, faiz oranlarının Temmuz 1980’de serbest bırakılmasına karşın, finansman aracılığı yapan kurumların parasal kaynaklarının etkin kullanımını sağlayacak işlerliğe sahip olamadıkları bir deneyim geçirilmiştir. 1980 İstikrar Programının temel amaçlarından birisi de, piyasa koşullarının egemen kılınması olduğuna göre, bir bütün olarak kamu kesiminin daraltılması gerekirdi. Ancak çeşitli göstergeler programın bu doğrultuda yürütülemediğini göstermektedir. 1980 yılında uygulamaya konan ve 24 Ocak kararları olarak bilinen kararlarla Türk ekonomisi önemli dönüşümler yaşamaya başlamıştır. Yaşanan tüm olumsuz gelişmeler ve ekonomik göstergeler bir yana dönemin en belirgin özelliği yüksek enflasyon ve kamu kesimi açıklarıdır. Bu dönemde, kamu kesimi açıklarının Merkez Bankası kaynaklarından finanse edilmesinin enflasyon üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi giderme amacıyla, 1980 sonrası iç borçlanmada önemli artışlar kaydedilmiştir.³⁴

1984-1988 döneminde, hazine artık GSMH’nin küçümsenmeyecek oranda, kamu sektörü dışından net borçlanmalar yapmaya başlamıştır. Hazine Bonosu, Devlet Tahvili ve Gelir Ortaklığı Senetleri olarak bireylerin dolaysız ve net satın almaları, hazine gereksinmelerinin artan dilimlerini karşılamaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda, Türkiye’de bir sermaye piyasası oluşmuştur. 1984 yılından sonra aniden sıçrayan parasal ikame, sadece dövize değil, yüksek reel faizli hazine borç aletlerine de yönelmiş ve artan piyasa riski ticari bankaların hazine kağıtlarını tercih etmesine yol açmıştır. Bu senetlerde devletin iç borçlanma araçlarından birisidir ve buna göre aynı zamanda bir kaynak bulma aracıdır. Eğer bu kaynak çıkarılış amacına

³⁴ Kerimoğlu, 2004

uygun olarak KİT'lerin finansman açığının kapatmak ve yeni yatırımlar için kaynak oluşturulmakta kullanılıyorsa olumlu olarak görülebilir. Ancak bu kaynak bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılıyorsa, gerek anapara gerekse getirinin ödenmesi devlete yük olacaktır. Tekrar bütçe açıklarına neden olabilecek, enflasyonist bir niteliğine dönüşebilecektir. Enflasyona bağlı olarak gelirlerin de artması beklendiğinden gelir ortaklığı senetlerinin dağıtacağı gelir payları da artacaktır. Ancak bu senetler enflasyonun düşmesi beklenen yüksek enflasyon dönemlerinde ihraç edildiğinde gelirler enflasyon düştükçe düşmeyeceğinden hatta yavaşlamış olarak artmaya devam edeceğinden ihraç eden kurum için çok pahalı, alıcı içinse son derece karlı bir araç olacaktır. 1980 yılından sonra, Türkiye'de sermaye piyasasında el değiştiren menkul değer türlerini çeşitlendirmek, öte yandan bunların miktarını arttırmak sureti ile piyasayı canlandırma politikası benimsenmiştir. Bu amaca ulaşmak için daha önce çıkarılan gelir ortaklığı senetlerinin ardından Haziran 1986'da Toplu Konut ve Kamu İdaresi Başkanlığı tarafından dövize endeksli tahviller çıkarılmıştır.³⁵

Dövize endeksli finansal araçların Türkiye'de uygulanmasında bir takım sakıncalar ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce enflasyonun en önemli sorun olduğu, bütçe açıklarının rekor düzeylerde seyrettiği, sermaye piyasasının gelişmediği ve Türk Lirasının sürekli değer kaybettiği bir dönemde bu tür modellerin denenmesi oldukça risklidir. Bu tür borçlanma sonucunda, ulusal paranın güvenilir olmadığının resmen hükümetçe de kabul edilmesi ile ilgili çevrele hızlı kur ayarlamaları beklentisi içine girmişlerdir. Bu tür menkul değer ihracı, birikim sahiplerinin endekssiz ihraçlara beklenen ilgiyi göstermemelerine neden olmuştur. Bu durumdan en fazla zarar göreceği olan şüphesiz ki sürekli değer kaybeden Türk Lirası olacaktır.³⁶

1990 öncesi dönemde kamu açıklarının temel sebeplerinden birisi KİT'lerin açıkları iken bu durum iç borçlanmayı arttırıyordu ve yükselen faiz oranları artan

³⁵ Kerimoğlu, 2004

³⁶ Kerimoğlu, 2004

enflasyon krizin temelini oluştuyordu. 1980 tarihinden sonra yaşanan bunalımlarda ana faktörlerden biri iç borçlanma desek yanlış olmaz.

2.1.1.3. 1990 Sonrası İç Borçlanmanın Gelişimi

1990 sonrası kamu açıklarının. KİT'lerin finansmanından kamu açıklarına doğru kayması, finansmanda kullanılan kaynak ve yöntemleri de değiştirmiştir. 1980 öncesinde daha çok Merkez Bankası kaynakları kullanılırken, 1980 sonrasında iç ve dış borçlanma temel finansman kaynağı haline gelmiştir. 1980'li yıllarda alt yapı yatırımlarını ve dolayısıyla kamu giderlerini arttıran politikalar izlenmiştir, ama yeteri kadar vergi geliri elde edemeyen hazine iç borçlanma aracılığıyla gelir elde etme ye yönelmiş ve sonuçta da iç borç stoku hızlı bir şekilde artmıştır. 1992 yılına kadar borçlanma politikası belirli bir disiplin içinde ve tamamen teknik kararlar çerçevesinde yürütülürken, bu tarihten sonra siyasal baskılar etkisiyle şekillenir olmuştur (Yardımcıoğlu, 2005:44). Özellikle 1986 sonrasında ekonomiye net bir kaynak girişinin olmaması ve vergilerin düşük seviyelerde kalması borçlanmayı hızlandırmıştır. Netice olarak kağıda bağlı iç borç stokunun GSMH'ye oranı 1985 yılında %3.6 iken 1994 yılında %14 seviyelerine çıkmıştır. Kamunun yeterince derinleşmemiş finansal piyasalardan kısa vadeli ve yüksek faiz oranlarından borçlanması, hem talep enflasyonunu hem de maliyet enflasyonunu körüklemiştir. Ayrıca iç borçlara uygulanan yüksek faiz enflasyonist beklentilerin yeniden canlanmasına ve enflasyonu kendi kendini besleyen bir yapıya bürünmesine yol açmıştır.³⁷

1994 krizinde borçlanmanın etkisi açıktır. Krizi daha detaylı irdelersek; 1994 başlarında finans sektöründe ortaya çıkan ve reel kesime yayılan krizin temelinde, üretim-tüketim dengesinin bozulması yatmaktadır. Kamu açıkları hızla arttığından dolayı, yüksek iç faiz oranları, bir yandan döviz kurlarının baskıda tutulmasına yol açmış, bu durum ise ithalatı kamçulamış ve ihracatı geriletmiş, öte yandan yüksek faizler kısa vadeli sermaye girişini doğurmuştur. 1988'e oranla 1989'da TL yabancı dövize göre %2.2 değer kazanmıştır. Öte yandan ücretlerin ve maaşların GSMH,

³⁷ Ulusoy, Ahmet, Devlet Borçlanması, Derya Kitapevi, Trabzon, 2001, s;98

içindi ki payı, 1980’de ki %20.9 düzeyinden 1993’te %36’ya yükselmesi, reel kesimi olumsuz etkilemiştir. Kriz patlak verip, döviz fiyatları artınca ve sıcak para kaçınca, reel kesimin maliyetlerinde yükselme olmuş ve enflasyonda, Cumhuriyet tarihinin en yüksek rakamı olan %149’luk bir gerçekleşme olmuştur. Sonuçta gelinen noktada yüksek TL faizi-düşük döviz kuru politikasına yol açan kamu açıkları, ihracatın ve yatırımın önünü kestiği gibi borçlanma maliyetini de katlanarak arttırmıştır.³⁸

Kararlarda hedeflenen temel amaçlar; bütçe açığının kısılması, para arzının yavaşlatılması ve döviz kurunun yavaşlatılmasıdır. Bu konudaki hedeflenenlere ulaşabilmek için alınan kararların, kısa vadeli önlemlerden, yapısal reformlara kadar çok kapsamlı düzenleme getirmesi, kararların etkinliğini azaltmıştır. Bu konuda ki iç ve dış baskılar, hükümetin bu tür bir tedbirler paketini acilen devreye sokmasını gerektirmekteydi.

1994 yılının ikinci yarısında döviz piyasasında tekrar istikrar sağlanmış, TL piyasasının da yüksek faiz seviyelerinde kriz ortamı aşılabılmıştır. 1994 Haziranından başlayarak 1995 yılının ilk dokuz ayını kapsayan dönem içinde faiz seviyesi gerek banka kredileri gerekse devlet iç borçlanma faizleri itibariyle gerilemiş, enflasyon düşüş trendine girmiştir. Daha sonra ise, 1995’in son çeyreğinde, faizler hızlı ve reel olarak yükselmeye, döviz rezervleri gerilemeye ve döviz kurları yükselmeye başlamıştır.

Merkez Bankası, para politikalarının 1995’in son çeyreğinde ‘seçim ekonomisi’ uygulamalarının etkisiyle gevşediği ve özellikle Merkez Bankası avanslarının tümüyle kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Kamu kesiminin yoğun iç borçlanma baskısı 1995 yılında da piyasa faiz oranlarının seyrini belirleyen temel etken olmuştur. Hazinesinin yılın son çeyreğinde iç borç yenilemede zorlandığı, buna paralel olarak borçlanma vadelerinin kısaldığı ve faiz oranlarının yeniden ciddi bir artış eğilimine girdiği gözlemlenmiştir.³⁹

³⁸ DPT, Ekonomik Önlemler Uygulama Planı, 1995, s:2

³⁹ Buluş, s:75

2.1.1.4. 1998 Sonrası İç Borçlanmanın Gelişimi

1990-1998 arasında toplam iç borç stoku içinde, kısa vadeli borçların payı sürekli artarken 1998 sonrası dönemde iç borçlanmada vadenin uzamasına paralel toplam iç borç stoku içinde bonoların payı azalmıştır. 1998 yılından itibaren Hazine'nin, Merkez Bankasından kısa vadeli avans kullanmaması ve konsolide borçların sürekli azalarak 1997 yılından sonra sıfırlanması, toplam iç borç stoku sadece tahvil ve hazine bonolarından ibaret kalmıştır. 1992 döneminden itibaren Türkiye'nin iç borç tutarları devamlı olarak bir artış eğilimindedir.⁴⁰

ATO'nun 2005 yılında yaptığı bir araştırmaya göre; Türkiye son on yılda 492 milyar dolar anapara ve 280 milyar dolar faiz olmak üzere toplam 772 milyar dolarlık iç borç anapara ve faiz ödemesi gerçekleştirmiştir. Bunun anlamı, son on yılda ortalama 77.2 milyar dolarlık ödemenin yapıldığıdır. 2000-2004 yılları arasında ki dönemde 513 milyar dolar iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. Bu borçlanma rakamları, Cumhuriyet tarihinin en ağır iç borçlanma rakamlarındandır.⁴¹

1996 yılında, Türk ekonomisinde kamu sektörü kaynak yaratmak ve kamu harcamalarını kısmak için alınması gereken temel önlemler alınamamış ve günü birlik çözümler tercih edilmiştir. 1995'de ki enflasyon %65.6 düzeyinden 1996'da %84.9'a yükselerek ekonominin soğutulamadığını ortaya koymuştur. Büyüme oranı da yukarıdaki sonuçla bağlantılı olarak, 1996'da %7.1 gerçekleşmiştir. Yüksek enflasyonda yüksek büyüme hızıyla özetlenebilecek bir tablo ortaya çıkmıştı. Konsolide bütçe açığına bakıldığında ise, bütçede 861 trilyon TL'lik hedefin aşıldığı ve bütçe açığının 1.218 trilyon olarak gerçekleştiği görülmektedir. Nakit açığının GSMH'a oranı 1995'teki %3.7 düzeyinden 1996'da %8.4 düzeyine yükselmiştir.⁴²

28 Şubat 1997'den sonra kurulan Mesut Yılmaz liderliğinde ki azınlık koalisyon hükümeti döneminde de ekonominin en önemli yapısal sorununun, kamu kesimi borçlanma gereksiniminin düşürülememesi yüzünden artan iç-dış borç ve yüksek enflasyon olduğu görülmektedir. 1990'dan sonra Türk ekonomisinin en

⁴⁰ Yardımcıoğlu, s;45

⁴¹ ATO 10 Yıl Borçları Raporu,2010

⁴² Tokgöz, Erdinç, Türkiye İktisadi Gelişme Tarihinin Ana Çizgileri(1923-1997),1998,s;38

önemli yapısal sorunu olan kamu kesimi açıklarının borçlanma ile finanse edilmesi zorunluluğu, enflasyonla mücadele programı gereğince fiyat istikrarına ulaşma hedefinin kağıt üstünde kalmasına yol açan, araç- amaç uyumsuzluğunu gösteren çelişik sonuçlar üretmiştir. Enflasyonu düşürmek için kamu kesimi açıklarını düşürmek gerekirken tam tersine arttırdığınızda, enflasyonu düşüremediğiniz gibi ekonominin diğer dengelerini de bozmak kaçınılmaz bir sonuçtur.

1998 yılı Asya Krizi'nin ve Rusya Krizi'nin olumsuz etkilerinin görüldüğü, içeride ise kamu açıklarının arttığı bir yıl oldu. Türk Ticaret Bankası ve Bank Express'in Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesi kamu maliyesinin yükünü arttırdı. 1998'de Türkiye'ye uluslar arası piyasalardan net sermaye girişi 925 milyon dolara kadar gerilerken, bankacılık kesiminde açık pozisyonların tutarı 8 milyar doları bulmuştu. 1999 yılındaki seçim belirsizliği ekonomiyi olumsuz etkiledi. Ocak ayı ortalarında İnterbank'ın da Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesi bankacılık sektöründeki olumsuzlukların devam ettiğini göstermekteydi. Nitekim yılın son günlerinde Egebank, Esbank, Sümerbank, Yaşarbank ve Yurtbank da fona devredildi.

Kamu bankalarının görev zararları günden güne artarken özel bankaların açıkları kamu açıkları dışında yeni bir tehlike gündeme getirmekteydi. Ekonominin genel görünümünü etkileyen diğer bir önemli gelişme de 17 ağustos 1999'daki deprem oldu.

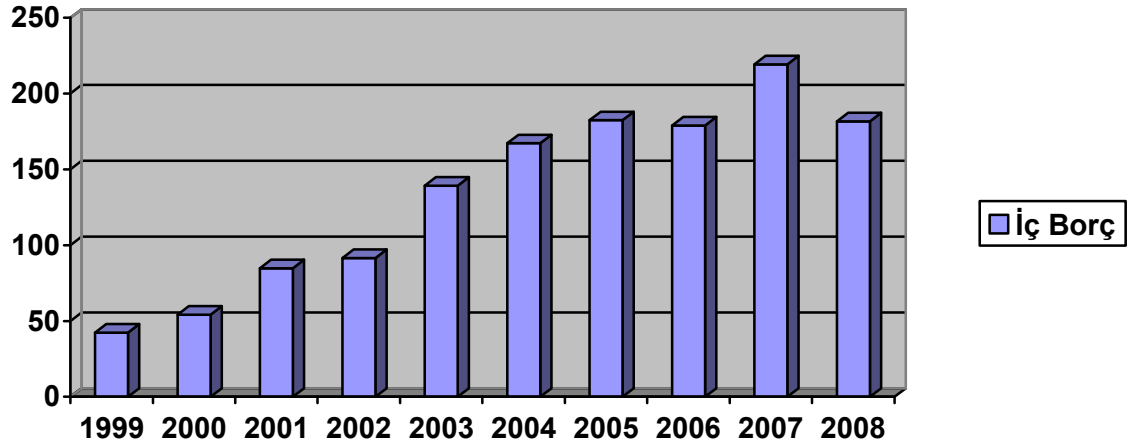
2000 senesinin ilk yarısında ekonomi canlandı ve iç borçlanma faiz oranları &100'den %30'lara gerilemiştir. Bu kez reel faizler negatif değerlere gelmiş ve reel faizlerin negatif görünümü, bankacılık sisteminde ki dengesizliklerin tekrar patlak vermesine yol açmıştır. İç borç stokunun ve kamu açığının artması üzerine bankalar, yurt dışından yüksek ülke riski yüzünden normalin üzerinde faiz oranlarından borçlanarak kamu iç borçlanma senetleri almaktaydılar.

Türkiye ekonomisindeki istikrarsızlıkların temel nedeni olan kamu finansman dengesi kalıcı sağlıklı bir yapıya kavuşturmayı, kamu açıklarının piyasalarda ki baskısını azaltmayı, reel faizleri makul bir düzeye indirmeyi, enflasyonu tek haneli

rakamlara düşürmeyi ve yapısal reformları da gerçekleştirerek ekonomiyi sürdürülebilir bir büyüme ortamına kavuşturmayı hedefleyen üç yıllık istikrar programı 2000 yılından itibaren uygulanacak makro ekonomik politikaların temelini oluşturmuştur.⁴³

Türkiye’de devletin 1965-1973 arasındaki net borçlanma miktarı 11.1 milyar TL. iken bu rakam yıllar itibariyle artmış ve 1980’de 400 milyar TL.’ye, 1990’da 14.590 milyar TL.’ye ve 2002 yılında 27.712.432 milyar TL’ye ulaşmıştır. Borçlanmaya bağlı olarak faiz ödemeleri de artmış, 1980’de yaklaşık 270.8 milyon dolar olan faiz ödemeleri, 1990’da 3840.8 milyon dolara, 2002’de ise 28.410.8 milyon dolara ulaşmıştır. 1980 yılından itibaren ödenen faizler toplamı ise 213.2 milyar dolar gibi Türkiye’nin GSMH’sından büyük bir rakama ulaşmıştır.

Şekil 4 : Türkiye’nin Yıllara Göre Toplam İç Borç Süreci

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı. (2009), (Milyar \$)

⁴³ Buluş, s;79,80,82

Yukarı da yer alan grafiğimizde Türkiye'nin iç borç sürecinde bir artış eğiliminde olduğu ve özellikle bu artışın 2000 sonrası yıllarda yaşandığını görmekteyiz. 2004 ve 2005 yıllarında artış hızı yavaşlamakla beraber, daha önce de değindiğimiz üzere kriz dönemlerinden etkilenmiş ve krizleri de etkilemesi açısından iç borçlanma miktarı ani büyük artışlar yapmıştır. Hükümetin uyguladığı dengeli politikanın önemi de bu nokta da ortaya çıkarak borçlanma hızını dengelemiş görünmektedir.

2.1.2. Türkiye'de Dış Borçlanmanın Gelişim Süreci

Dış borçlanma, devletin ya da bir devlet kuruluşunun dış kaynaklardan mali gelir sağlaması olarak tanımlanabilir. Genellikle de az gelişmiş ülkelerin başvurduğu yöntemlerdendir. Ekonomiye iyi kullanılırsa yararlı olur ancak verimsiz kullanılırsa ekonomiyi borç batağına sürükler ve borç için borçlanma konumuna getirir.

Türkiye ekonomisi Osmanlı döneminden beri dış borç kullanma ihtiyacında olmuş, Cumhuriyetin ilk yıllarında yavaşlayan bu süreç, kalkınma çabaları ve karşılaşılan ekonomik krizler ile birlikte yeniden hız kazanmıştır. Borçlanma gereğinin sonucunda gelen dış yükümlülükler ile borç anapara ve faiz ödemelerinden doğan ekonomik zorluklar ise borçlanma yükümüzü daha da ağırlaştırmıştır.

2.1.2.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar

1854 yılı, Osmanlı Devleti'nde dış borçlanmanın başladığı tarihtir. Osmanlı, Kırım Savaşı'na girmesine kadar kendi yağında kavrulmuş, fakat bu tarihte savaş dolayısıyla İngiltere ve Fransa'dan 5.5 milyon Osmanlı Lirası borç almıştır. Daha sonra giderek artan dış ticaret ve bütçe açıkları, alınan borçların yatırımlarda kullanılması yerine lüks tüketim ve askeri harcamalara gitmesi, alınan borçların anapara ve faiz ödemeleri, Osmanlı Devleti'ni içinden çıkamayacağı bir dış borç batağına sürüklemiştir. 1854'de alınan ilk borçtan 20 yıl sonra devlet iflas etmiş ve 1. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede devlet 243 milyon Osmanlı Lirası borç alarak 409 milyon Osmanlı Lirası tutarında dış borç yükünün altına girmiştir. 1863 yılında

yabancı sermaye ile kurulan Osmanlı Bankası, devletin banknot çıkarma, iç ve dış borçların ödenmesi ile borç tahvillerinin satışı gibi çok önemli yetkilerle donatılmıştır. Osmanlı Bankası da Galata Bankerleriyle birlikte devlete borç vermeye başlamıştır.⁴⁴

2.1.2.2. Cumhuriyet Dönemi Dış Borçları

Osmanlı Devleti'nden, Cumhuriyet Türkiye'sine aktarılan dış borçlar önemli bir yer tutmaktadır. Dış borçları 1980 öncesi ve sonrası diye incelemek daha uygun olacaktır;

2.1.2.2.1. 1980 Öncesi Dış Borçlar

Cumhuriyet idaresi, Osmanlı'nın 1914 yılındaki borç bakiyesi olan 156.4 milyon Osmanlı Lirası (veya 142.2 milyon İngiliz Sterlini) olan dış borçlarından 84.6 milyon lirasını miras olarak devralmış ve bu tarihten sonra Duyun-u Umumiye'nin acı tecrübelerinden aldığı dersle 1930 yılına kadar hiç dış borçlanmaya gitmemiştir.⁴⁵

Cumhuriyet dönemindeki ilk dış borç 1930 yılında merkez bankasının kurulması amacıyla bir Amerikan kuruluşundan alınmış 10 milyon dolar tutarındaki donanım kredisidir. Daha sonra 1934 yılında Sovyetler Birliğinden 8 milyon dolar ve 1936-1938 yılları arasında İngiltere'den toplam 16 milyon sterlin dış borç alınmıştır.⁴⁶

1939-1950 dönemi Türkiye'nin dış borçlarının eskiye göre arttığı bir dönemdir. Bu dönemde 49.5 milyon sterlini İngiltere'den, 1.5 milyon sterlini Fransa'dan, 5 milyon dolar ABD'den, 35 milyon dolar veya 100 milyon Reich Mark Almanya'dan kredi sağlanmıştır. Ayrıca millileştirme için yabancı kuruluşlara 517 milyon liralık borç senetleri verilmiştir. Yani 1938 sonu itibariyle 236 milyon dolar olan konsolide dış borçlar, savaşın bittiği 1945 yılı itibariyle 439 milyon dolara

⁴⁴ Tanrıkulu, Kenan, Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi, Ankara,1983,s;27

⁴⁵ Akdiş, s;11

⁴⁶ Evgin, Tülay, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız,2000

yükselmiştir.⁴⁷ Savaştan sonra da dış borçlanmaya devam edilmiş, 1947 yılındaki IMF üyeliğini takiben, önce IMF'den 5 milyon dolarlık, sonra Amerika'dan 24 milyon dolarlık, daha sonra Dünya Bankasından 25.4 milyon dolarlık olmak üzere muhtelif krediler alınmıştır. Sonuçta, 1945 yılı sonunda 356 milyon TL. olan dış borç miktarı, 1949 yılı sonunda 703 milyon TL'ye çıkmıştır.⁴⁸

Daha sonraki yıllarda da dış borçlanmalar devam etmiş, 1950-1960 döneminde Türkiye, proje kredileri, program kredileri, IMF, OECD kredileri ve askeri krediler olmak üzere toplam 1.416 milyar dolar borç para almıştır. Bu miktarın 1.107 milyar doları ise ABD tarafından temin edilmiştir.⁴⁹

1963-1977 dönemi de Türkiye'nin dış borçlanmasının arttığı yıllardır. 1960'lı yıllardan itibaren başlayan planlı ekonomi uygulamalarının gerektirdiği dış kaynak ihtiyacı, ithal ikamesine dayalı sanayileşme modeli, 1973 petrol bunalımının arttırdığı maliyetler ile 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında karşılaşılan ekonomik sıkıntılar dış borçlanma ihtiyacını arttırmış ve Türkiye bu yıllar arasında borç ertelemeleri de dahil olmak üzere toplam 7.288 milyar dolar dış kredi kullanmıştır.⁵⁰

1977-1980 dönemi ise Türkiye ekonomisinin dış borç bulamadığı, meşhur tabiriyle, "yetmiş sente muhtaç olduğu" yıllardır. Türkiye 1977'de vadesi gelen DÇM borçlarını ve bunların faizlerini ödeyemez hale gelmiştir. Bu dönemde ülke ülke dış borç dilenmeye çıkmış, kısa vadeli, uzun vadeli, yüksek faizli, düşük faizli ne bulunursa alınmıştır.

Dolayısı ile Türkiye 1963-1979 yılları arasında 15.2 milyar dolarlık dış borç almış, bunların ancak 5.9 milyar dolarını ödeyebilmiştir.⁵¹

Krizleri hazırlayan süreçte, CİB açıklarıyla birlikte kısa vadeli dış borçlarda da hızlı artışlar görülür. Bunların cüzi bir kısmı kamu kaynaklıdır, büyük kısmı özel borçlar niteliğindedir. Yenilendikleri sürece, bileşik faizle çığ gibi büyürler ve kredi

⁴⁷ Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, Bursa,2000,s;90

⁴⁸ Evgin, 2000

⁴⁹ Şahin, s;116

⁵⁰ Şahin, s;154

⁵¹ Evgin, 2000

verenlerin rizikosunun giderek arttığı bir evreye girilir. Reel faizleri artar, süreleri kısalmır ve bir noktada yenilenmez olurlar, hatta kredilerde geri çekilişler başlar. İşte, bunların faizlerinin ödenemiyor olması krizi patlatır. Krizler, genelde, bunların geri ödenmesini sağlayacak CİB fazlalarıyla sürer. Ekonomideki duraklama/gerileme ve artan işsizlik iç talebi daraltırken ve fırlayan faiz haddi ile döviz fiyatı ithalatın kısılıp ihracatın teşvikini yaratırken, CİB fazlası doğar; kısa vadeli borç stoku azaltılır. Bunların geri ödenme olanağının bulunamamasıysa (1958’de ve 1978’de IMF ile anlaşma öncesinde olduğu gibi) ülkeyi “moratoryum” ilanına götürür. Dünya finans piyasası açısından, bu çok ciddi bir durum sayılır. Mali serbestlik, devletin ve iş dünyasının hesap bilmezliğiyle tamamlandığında, kısa vadeli dış borçları, ülkenin finansal dengelerini bozan başlıca etkene dönüştürmektedir. Kısa vadeli dış kredilere dayanarak verilen kısa vadeli iç kredilerse, kamu ile özel kesimleri kısa vadeli kredilerle yaşar duruma getirdiği ölçüde, bütün ekonomi düzleminde rizikoları büyüten ve krizi hazırlayan öğeye dönüşmektedir. Çünkü;(yüksek riziko primi dolayısıyla) yüksek faizli bu borçlar yenilenirken ödemeler (bileşik faizle) çıg gibi büyür ve ödenmeleri olanaksız hale girer.⁵²

2.1.2.2.2. 1980 Sonrası Dış Borçlar

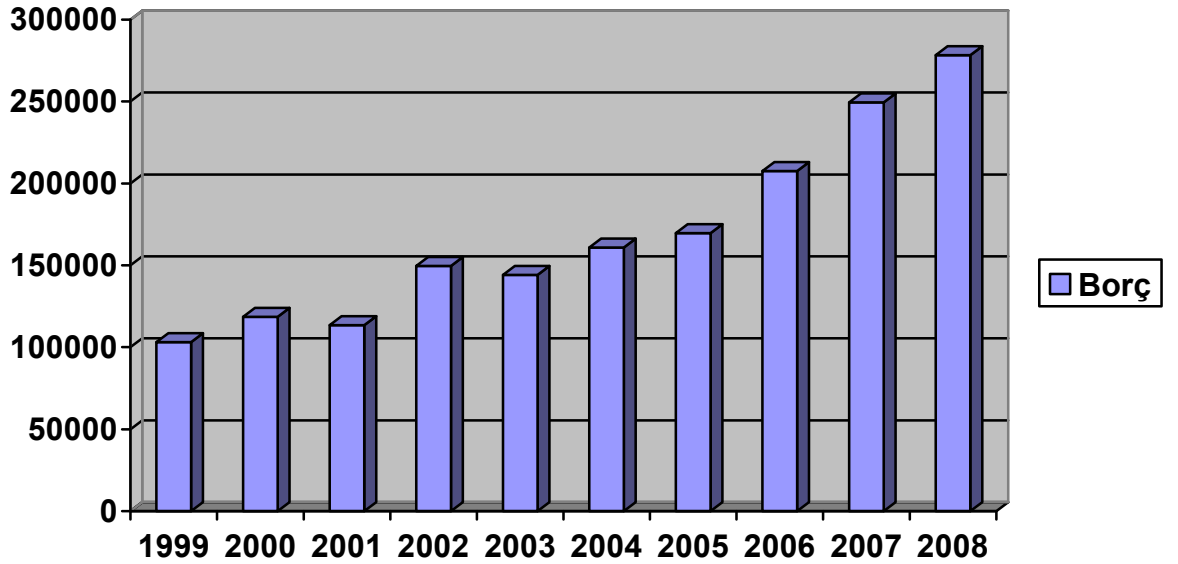
Bilindiği gibi 1980 yılı Türkiye ekonomisindeki yapısal ve köklü değişikliklerin başlangıç yılıdır. Bu yılın 24 Ocak’ından itibaren daha dışa açık, daha liberal ve daha piyasaya dönük uygulamalar başlatılmıştır. Ancak ekonomik kalkınmanın kaynak ihtiyacı dışarıdan karşılanmaya çalışılmış ve dış borçlanma miktarları da yıllar itibariyle büyük artışlar göstermiştir. 1980’de 15.7 milyar dolar seviyesinde olan dış borç miktarı, 1983’de 18.8 milyar dolara, 1984’de 20.8 milyar dolara, 1990’da 49 milyar dolara ulaşmıştır. 1983-1990 yılları arasında Türkiye’nin dış borç miktarı yılda ortalama 5 milyar dolar civarında artmıştır. Türkiye’nin 1980 sonrası dış borç stokunu ve bu stoktaki artış oranlarını göstermektedir:

Görüldüğü gibi aşağıdaki tablo da 1980 yılında 15.7 milyar olan dış borç stoku özellikle 1992 yılından itibaren artmış ve 2000 yılı sonu itibariyle 119,6 milyar

⁵² Kazgan, G. Türkiye’de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme, Degev, Türkiye İş Bankası,s;21

dolar olmuştur. 2001 yılında 2000'e göre görülen 4 milyar dolarlık bir azalma sürdürülen programın dış borç ödemelerinde kısmi bir başarı sağladığını göstermektedir. Ancak 2002 yılı itibariyle dış borç stoku yeniden 127.4 milyar dolara ulaşmıştır.⁵³

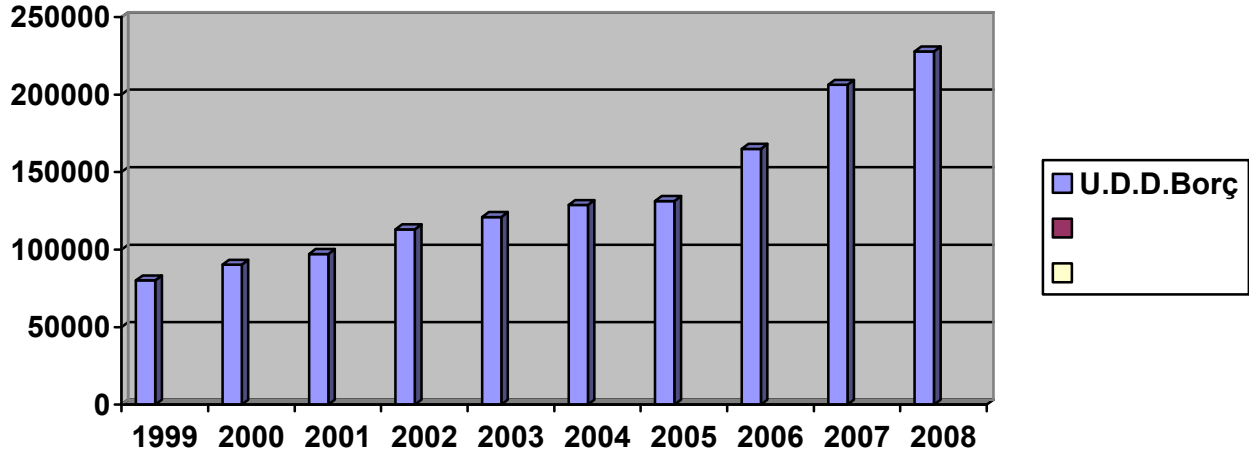
Şekil 5 : Türkiye'nin Yıllara Göre Toplam Dış Borç Süreci

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı. (2009), (Milyon \$)

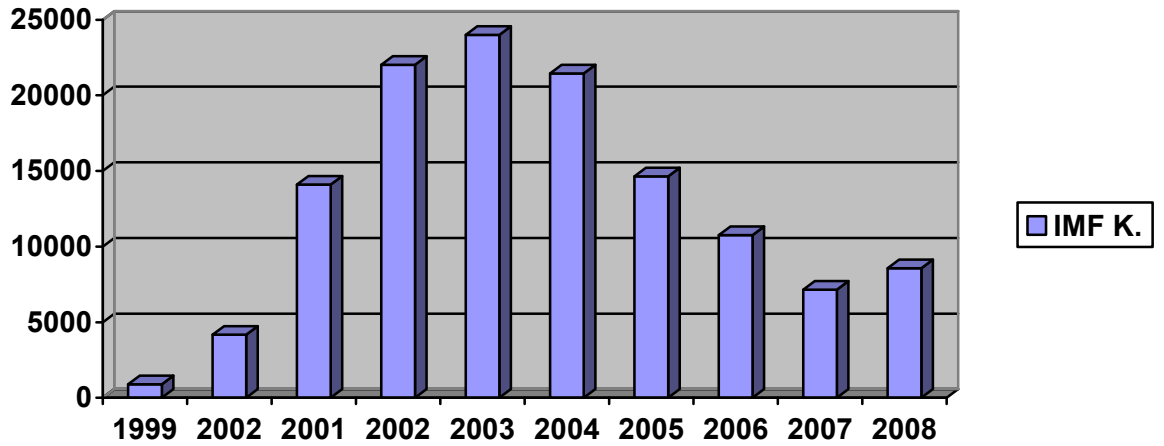
⁵³ Akdiş, s:12

Şekil 6 : Türkiye'nin Yıllara Göre Uzun Dönem Dış Borç Süreci

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı. (2009), (Milyon \$)

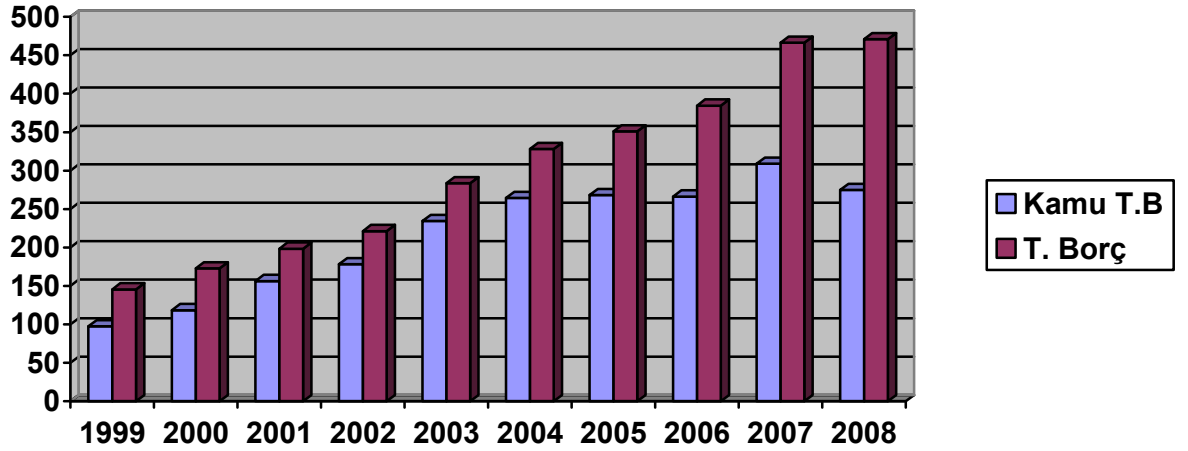
Şekil 7 : Türkiye'nin Yıllara Göre IMF'den Kredi Kullanımı Süreci

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı. (2009), (Milyon \$)

Şekil 5 ve 6 gösteriyor ki artış eğilimin de olan Türkiye dış borç stokunun bu artış eğilimini sağlayan uzun vadeli yapısının belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Ülkelerin uzun vadeli borçlanmaları tercih etmeleri; hem kısa vadeli ve yüksek faizli taksit ödemelerinden kurtulmak, hem de geleceğe yönelik yatırım yapmaya da olanak sağlamaktadır. Şekil 7 de ise; Türkiye'nin IMF kredilerinin yıllar itibari ile azalışına şahit olmaktayız. Her ne kadar IMF kredi kullanımımız azalmış ise de aynı oranda, IMF baskılarını o derece de bertaraf ettiğimiz de bir göstergesi sayılır. 2008 yılın da yaşanan global kriz tüm dünyayı etkilediği gibi ülkelerin kredi kullanım oranların da etkilediği görülmektedir.

Şekil 8 : Türkiye'nin Yıllara Göre Toplam Borcu ve Kamu Toplam Borcu

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı.(Milyar \$), (23.02.2009)

Ülkemizin 1980 sonrası artan kamu borçları ve 1990 sonrası artışını arttırarak artmakta iken, görüyoruz ki toplam borçlanma içinde ki payı 2000'li yıllar da daha durağan bir hal almıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden bir tanesi ise 2000'li yıllar da finansal piyasalar ve banka sektörünün ağırlık kazanmasıdır. 2000 öncesi dönem de olduğu gibi tek borçlanan kamu değildir artık. Bu süreç ve şekil 8 nolu

grafigimiz göstermektedir ki, 2000’li yılların devamında finansal piyasalar ve bankacılık sektörü en az kamu kadar borç alış verişinde yön sahibi olmak istemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KAMU BORÇLARININ EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ

3.1. MİKRO EKONOMİK ETKİLERİ

Bir ülkedeki ihtiyaçların iç finansman kaynaklarıyla karşılanması esastır. Ancak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iç kaynak, sermaye, teknoloji ve nitelikli insan gücü yetersizlikleri ülkeleri, dış finansman kaynakları aramaya yönlendirmiştir. Özellikle döviz kazancı açısından sıkıntı yaşayan ülkeler, bu yola daha sık başvurumaktadırlar.⁵⁴

3.1.1. DIŞ BORÇLANMANIN MİKRO EKONOMİK ETKİLERİ

Dış borçlanma suretiyle elde edilen kaynakların, mal ve hizmet alınarak ekonomiye aktarılması halinde, bu kaynakların bireylere çeşitli şekillerde dağıtılması ve bunun sonucunda da toplam talebin artırılarak fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi söz konusu olacaktır. Bununla birlikte, dış borçların ve bunların faizlerinin ödenmesi, ihracat, turizm gibi döviz kazandırıcı faaliyetler üzerinde özellikle ihracat üzerinde bir baskı oluşturacaktır. Bu baskı, bir yandan ihracat mallarının fiyatlarının düşmesine yol açarken diğer yandan ihracat miktarını artırma çabasını ortaya çıkaracaktır. Bunun sonucu olarak, ihracat edilen mal ve hizmet miktarı artarken, iç piyasaya mal arzı azalmış ve talep karşılanamamış sonuçta da fiyatlar genel seviyesi yükselmiş olacaktır.⁵⁵

Dış borçlar, mal ve hizmet açığını gidermek üzere ithalata yönelirse, fiyatlar genel seviyesinin artmasına engel olarak deflasyonist etkiler meydana getirebilecektir. Borçların ödeme aşamasında ise, yeni borçlanma söz konusu

⁵⁴ Işık, A. Kadir ve Diğerleri, s;143

⁵⁵ Aytaç Eker, Asuman Altay ve Mustafa Sakal, 1997, Maliye Politikası, İzmir: Anadolu Matbaacılık, s.157

olmayacaksa borcun geri ödenmesi vergi gelirleri sayesinde olacaktır. Yani alınan dış borç, vergi mükellefleri tarafından ödenecektir. Bu ise bireylerin, tüketime ayıracakları payı azaltarak deflasyonist etkiler meydana getirecektir.⁵⁶

Az gelişmiş ülkelerde, kişi başına düşen gelir miktarı düşük olduğundan tasarruflar da düşük olur. Yetersiz olan tasarruflar nedeniyle tasarruf yatırım açığı ortaya çıkmaktadır. Bu açığın kapatılması ve yatırımların gerçekleştirilebilmesi ise dış tasarruf elde edilmesini gerektirmektedir. Bu anlamda dış tasarruflar, iç tasarruflara bir katkı niteliğindedir. Bu sayede yatırımların gerçekleştirilmesi, milli geliri arttıracaktır. Marjinal tasarruf eğilimi yüksek bir düzeye çıkarılabilirse iç tasarruflar, tasarruf-yatırım eşitliğini dış tasarruflara gerek kalmadan gerçekleştirebilecektir. Görüldüğü gibi tasarruf-yatırım eşitliğinin sağlanmasında dış borçlanmanın rolü büyük olmaktadır. Dış borçlar kalkınmayı hızlandırarak, yatırımları etkili olabilecek asgari düzeye çıkarmakta ve tasarruf-yatırım eşitliğinin sağlanması sürecini kısaltmaktadır.⁵⁷

Dış borçlanmanın, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınmaya olan etkilerine bakıldığında, üretim artışının sağlanması yönünde olduğu görülmektedir. Dış borçlanmanın, sermaye birikimine getireceği artış sebebiyle, ortaya çıkan gelir artışı, altyapı yatırımlarının yapılmasına katkıda bulunmaktadır. Bunlarla birlikte, kalkınma hızını gerçekleştirebilecek sanayi üretiminin hammadde, teçhizat, yedek parça gibi ihtiyaçlarını karşılayacak gerekli döviz sağlanmaktadır.⁵⁸

Dış borçların ileride ciddi sorunlar çıkarmaması için gereken ilk şart, marjinal tasarruf eğiliminin artmasıdır. Bu şart gerçekleşmezse, tasarruf açığında bir azalma olmayacağı gibi ihraç edilebilecek ürün fazlası da oluşmaz. Yatırım artışı ile gelir artışı arasında ilişki kuran marjinal sermaye/hasıla oranı da önemli bir değişkendir.

⁵⁶ Işık, A. Kadir ve Diğerleri, s;144

⁵⁷ Basak, Zafer. 1977.Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri: Türkiye 1960-1970. Ankara: Ay yıldız Matbaası

⁵⁸ Işık, A. Kadir ve Diğerleri, s;146

Eğer bu oran azalıyorsa, yani yatırımların etkinliği artıyorsa bu, tasarruf açığını azaltıcı yönde bir etki meydana getirir ve dış kaynaklara olan ihtiyacı azaltır. İthalat ve ihracat hacimlerinin oransal artış hızları da borç yükünü etkiler. İhracat artarak, ithalat hacmini karşılayacak düzeye yükselirse, yeniden borçlanmaya gerek kalmaz ve borç yükü azalır.⁵⁹

3.1.2. İÇ BORÇLANMANIN MİKRO EKONOMİK ETKİLERİ

Bütçe açıklarının iç borçlarla finansmanı ile ilgili iki temel görüş vardır. Bunlardan Ricardocu Denklik Teoremine göre bütçe açıklarının uzun dönemde herhangi bir makroekonomik etkisi yoktur. Buna göre hükümet harcamalarındaki bir artış veya vergilerdeki bir azalış özel sektör tasarruflarının artmasıyla aynı anlama gelmekte ve bu durum reel ekonomi üzerinde herhangi bir etki yaratmamaktadır. Geleneksel görüş olarak adlandırılan diğer görüşe göre ise bütçe açıkları başta özel sektör yatırımları ve dış ödemeler dengesi olmak üzere ekonomi üzerinde çeşitli etkiler meydana getirmektedir. Kamu açıklarının arttığı bir ortamda veri bir tasarruf oranı özel sektör yatırımlarının düşük seviyelerde gerçekleşmesi sonucunu doğurmaktadır. Hükümetler bütçe açıklarını finanse etmede çeşitli politikalar tercih edebilmektedirler. Bunlardan birisi de açık piyasa işlemleri vasıtasıyla tahvil ihracıdır. Bu tahviller bankalar, sigorta şirketleri, merkez bankası veya yabancı yatırımcılar tarafından satın alınabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yurt içi tasarrufların yetersizliğinden dolayı bankalar ve sigorta şirketleri gibi yerel kurumlar söz konusu tahvilleri satın almada sınırlı bir kapasiteye sahiptirler. Hükümetlerin bankaları ve sigorta şirketlerini daha çok devlet tahvili satın almaya zorlaması halinde literatür de dışlama etkisi olarak adlandırılan “crowding out effect” etkisi meydana gelmektedir. Bir ekonomide kamu iç borç stokunun büyüklüğü, enflasyon ve gelir dağılımı üzerinde de etkili olmaktadır. Dolayısıyla yüksek iç borç düzeyi fiyat istikrarını bozmakta, ekonomik büyümeyi engellemekte ve uzun dönemli makroekonomik politikaların uygulanmasını zorlaştırmaktadır. İç borçlar temin edildikleri kaynağa, kullanım alanlarına ve vade yapılarına göre farklı etkiler

⁵⁹ Erdem, Metin. Devlet Borçları. 2.Baskı. Bursa: Ekin Kitabevi, 2006.s:153

ortaya çıkarabilmektedir. Hükümetler tarafından borç olarak toplanan fonların yatırım amacıyla kullanılması halinde toplam yatırım hacminde bir değişiklik meydana gelmemekte; yatırımlar özel sektör eliyle değil de hükümetler tarafından yapılmış olmaktadır. Hükümetlerin borç olarak elde ettikleri kaynakları harcamayıp, ellerinde tutmaları halinde emisyon hacmi azalmakta ve dolayısıyla ekonomide daraltıcı etkiler meydana gelebilmektedir. Diğer taraftan kamu yatırımlarının üretken alanlara yönlendirilememesi halinde üretim artırılamamakta ve popülist eğilimler ortaya çıkmaktadır. Kamu iç borçlarıyla ilgili bir diğer önemli gösterge ise borçlanma senetlerinin alıcılara göre dağılımıdır. Kamu iç borçlanmasında başvurulan en önemli kaynaklardan biri bankacılık kesimidir. 2008 yılı Kamu Borç Yönetim Raporu'na göre, Türkiye'de iç borç stokunun alıcılara göre dağılımında bankacılık kesiminin payı % 52,4 iken, bu oran içerisinde kamu bankalarının payı % 26'dır.⁶⁰

3.2. MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ

Türkiye ekonomisinin borç yükü, karşı karşıya olduğumuz birçok sorunun en temel nedeni olmuştur. Siyasi istikrarsızlık ve ekonomik tedbirlerin kararlılıkla uygulanamaması nedeniyle sorun karmaşık bir hal almış, Türkiye üreten, istihdam eden, ihraç eden bir ülke olmak yerine borç alan, borcu borçla çeviren ve her geçen gün borcu daha da artarak uluslar arası kuruluşlara bağımlı bir ülke haline gelmiştir.⁶¹

Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler daha çok borçlanmaya başvurumaktadırlar. Ülkelerin elbette borçlanma ile güdülen hedefleri farklı olabilmektedir. Bazıları kıt olan sermaye birikimini olumlu olarak kullanarak, onu verimli alana kanalize etmek çabası içerisindeyken, bir diğeri makro ekonomik dengeler açısından bunu gerekli görmektedir. Devlet borçlanmasının ekonomi

⁶⁰ Çoban, Orhan –DOĞANALP, Nihat –UYSAL, Doğan. **Türkiye'de Kamu İç Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri**, 248-249

⁶¹ Oskay, Cansel Seymen, Kasım 2004Türkiye'de İç Borçlanmanın Ekonomi Üzerine Etkileri,

içerisinde bazı ekonomik göstergelere etkileri olacaktır. Borçlanma tasarruflar üzerinden hareketle, makro ekonomik dengeler üzerinde etkili olmaktadır.⁶²

Modern devlet anlayışı çerçevesinde devletin, klasik görevlerinin yanı sıra sosyal devlet niteliğine bürünmesi, toplumsal ihtiyaçların sağlanması konusunda daha duyarlı olmasını gerektirmektedir. Devletin yüklendiği bu görev ve sorumlulukları sonucu, harcamaları artarken gelirleri buna paralel olarak artmamakta ve dolayısıyla harcamaları ve gelirleri arasında bir dengesizlik doğarak kamu açıkları oluşmaktadır. Bunun sonucunda borçlanma zorunlu bir finansman aracı olarak gündeme gelmektedir. Türkiye hemen her yıl kamu bütçe açığı veren ve bu açıkların GSMH içindeki payının giderek arttığı bir ülkedir. Kamu kesimi açıkları çok büyük hacme ulaşmıştır ve süreklilik arz etmektedir. Kamu açıklarının özellikleri ve bunların finanse ediliş şekli, açıkların döngüsel bir etkiyle büyümesi ve dolayısıyla, borçların sürekli olarak artması sonucunu doğurmaktadır. Kendini besleyen bu döngünün kırılmaması durumunda borç yükü kaldırılamayacak bir ağırlığa ulaşmıştır. Kamu açıklarının büyümesinin doğal sonucu olarak kamu kesimi borçlanma gereğindeki artışlar, kamu borç stokundaki artışın en belirleyici unsurudur. Kamu borçlanma gereğindeki artışının büyük bir kısmını konsolite bütçe açıkları oluşturmaktadır. Konsolide bütçe açıklarına da son yıllarda özellikle borç faiz ödemeleri sebep olmaktadır. Kamu açıklarının kapatılması için özellikle iç borçlanma yoluna gidilmesi, iç borç faiz ödemelerinin konsolite bütçe üzerinde baskı yapmasına yol açmakta ve bütçenin açık vermesine neden olmaktadır. Kısa vadeli yüksek faizli iç borçlanmanın bütçeye getirdiği büyük faiz yükü bütçe harcamalarının kontrolünde en büyük güçlüklerden birisi olmuştur. İç borçlanma, faiz ödemeleri nedeniyle bütçenin açık vermesine, dolayısıyla bir borç-faiz-bütçe açığı kısır döngüsüne girilmesine yol açmaktadır. Geçmişte kamu açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynakları önemli bir yer tutmuştur. Bununla birlikte, özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren iç borç ve dış borçlanma

⁶² **Günaydın**, E. Analysing the sustainability of fiscal deficits in Turkey. Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı Hazine Dergisi, Özel Sayı 2003, s;13'ten aktaran **Çataloluk**, Cuma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12 Sayı 21 Haziran 2009 s.252

yönteminin, kamu açıklarının finansmanında giderek önem kazandığı görülmektedir. Ülkemizde kamu açıklarının finansmanında özellikle 1980 sonrası dönemde ağırlık kazanan iç borçlanma, boyut ve niteliği itibariyle günümüzde ekonominin karşı karşıya bulunduğu en önemli sorunlardan birisi haline gelmiştir.⁶³

Devletin borçlanması; elinde birikmiş tasarrufları olanlara devlet, daha çok ve yüksek gelir vaat ederek kullanması demektir. Devletin almış olduğu bu borçları eninde sonunda faizi ile birlikte, diğer kesimlerden elde edilen vergi gelirleri ile ödeyecek olması, tahvil veya borç senedi sahipleri varlıklı kesimlere, diğer alt gelir kesimlerinden gelir transferi anlamına gelecektir. Bu durum ise sosyal adaletsizlik olarak karşımıza çıkacaktır. Bu olumsuz göstergenin yanı sıra devlete tahviller karşılığı kredi açmış olan kesimlerin, geleceğe dönük beklentileri daha fazla gelir elde etmek şeklinde olacağı için, bunların harcamalarında bir artış olma ihtimal dâhilinde olacaktır. Bu ise enflasyonist beklendişlerin artmasına neden olacaktır.⁶⁴

Devletin içerde vergi almak yerine borçlanmaya gitmesi toplam tasarrufları etkileyerek yatırımların miktarını azaltır. Yatırımların azalması milli gelir büyüme hızını yavaşlatır. Devlet yeteri ölçüde tasarruf imkânı yurt içerisinden sağlarsa, bunun yetmediği durumlarda da veya başka ekonomik nedenlerle dış finansman imkânının elverişli olması vs. gibi dış kaynaklara başvurarak borçlanır.⁶⁵ Yurt dışı kaynaklardan borç alma toplam milli gelir üzerinde artışa neden olurken, bunun tersi durumunda da yani dış borç ödeme durumunda da bir azalma veya daralma söz konusudur. Halbuki iç borçlanmada ise, devletin borçlanması durumunda milli gelir üzerinde nötr bir etki söz konusudur. Dış borçların devlet tarafından alınması kullanılması ancak yatırım veya ülkenin kalkınması için gerekli olan teknoloji birikimi sağlayacak ve ancak ülkede az olan döviz kıtlığına son vermek amacıyla, ara malı ve makine ithaline imkân verdiği için, gitmek gereklidir. Dış borçlanma ülkenin

⁶³ Karadeniz Teknik Üniversitesi Dergisi, e.t.: 2010

⁶⁴ **Çataloluk**, Cuma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12 Sayı 21 Haziran 2009 s;253

⁶⁵ **Uluatam**, Özham, Kamu maliyesi. Ankara: İmaj Yayınevi,2001,s;433

rekabet gücünü artırıcı alanlarda ve ülkeye ihracat imkânı verecek sahalarda kullanmak amacıyla gidilmelidir.⁶⁶ Borçlanmanın bir başka toplam tüketim üzerinde de önemli etkileri olabilmektedir. Bu etkiler talep miktarındaki değişimlerdir. Devletin vergi yerine borçlanmaya gitmesi, fertlerin harcama imkânlarını artırmaktadır. Bu durum ekonomide tüketim eğiliminin artmasına yol açmaktadır. Bu durum tam istihdama ulaşmamış ekonomiler bakımından istihdamın artırılmasında olumlu sonuç verebilir.

Tam istihdam halindeki ekonomilerde, devlet borç verenlerin yüksek ve daha fazla gelir beklentisi içerisinde sokarak, daha fazla harcamada bulunmalarına yol açarak, ekonominin enflasyonist bir karaktere bürünmesine neden olur.⁶⁷ Devlet borçlanmasının makro ekonomik göstergesi olan toplam tüketim üzerinde daraltıcı veya bunun karşıtı olan genişletici etkileri söz konusu olabilir. Devletin yurttaşlardan borçlanması sonuç itibarıyla vergi ile aynı derecede olmasa da yine de daraltıcı bir etki meydana getirir. Bu durum enflasyonist konjonktür de enflasyonla mücadelede oldukça ise yarayabilen bir araç konumuna gelebilir. Yine devletin borçlanmaya gitmesi yukarıda da bir vesileyle dile getirildiği üzere, borç verenler açısından gelirlerinin artacağı beklentisiyle toplam harcamalarında bir artışa yol açarak, genişletici bir duruma yol açabilir.⁶⁸

3.2.1. BORÇLANMANIN BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ

Ülkemizin yıllardır seyreden düşük Milli Gelirine etki eden etmenlerin en önemlilerinden biri de kamu borçlanmaları olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Kişi Başına Düşen Milli Gelirin (KBDMG) daha da düşük olabilmesine neden olabilmektedir. Dış kaynaklardan yapılan borçlanmalarda, yatırıma

⁶⁶ **Tandircioğlu, H. Türkiye’de dış borç sorunu, dış borçların sürdürülebilirliği ve dış borçların sınırlandırılması.** Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2000,s;261-263

⁶⁷ **Yurdakul, F. İç kamusal borçların fiyatlar üzerine etkileri,** Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 1999,s;10-22

⁶⁸ **Çataloluk, s;253**

yöneltilmediği sürece Gayrisafi millî hasıla (GSMH) üzerine yük teşkil edecek ve ülke kaynaklarının dışarı kaçmasına neden olarak KBDMG' i ve büyümeyi azaltacaktır.

İktisadi büyüme, genel anlamda bir ekonominin üretim kapasitesindeki artıştır. Üretim kapasitesindeki artış Gayri safi millî hasıla (GSMH), GSYİH (Gayrisafi yurtiçi hasıla) ya da kişi başı GSMH veya GSYİH'daki artış ile ölçülür. GSMH, bir ekonomide bir yıl içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam değeridir. GSYİH ise sadece ülke sınırları içinde üretilen mal ve hizmet toplamını kapsamaktadır. Yerleşiklerin yurtdışında gerçekleştirdikleri mal ve hizmet üretimi GSYİH'nın dışındadır. Dolayısıyla, GSMH, GSYİH'ya göre daha geniş kapsamlıdır.⁶⁹

GSMH, tanımı gereği belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değeri olduğu düşünüldüğünde faydalı olmayan borçlanmaların mal ve hizmet üretimini düşüreceği kesindir.

GSMH, harcamalar, katma değer ya da üretici fiyatları yöntemiyle hesaplanır. Harcama yöntemiyle hesaplanan GSMH'de kamu ve özel sektörün bir yıl içinde gerçekleştirdikleri nihai tüketim, yatırım ve dış ticaret (ihracat–ithalat) harcamaları, söz konusu harcamalara konu olan mal ve hizmetlerin birim fiyatlarıyla çarpılırken, üretici fiyatları yönteminde; tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde üretilen mal ve hizmetlerin birim fiyatları, üretilen miktar ile çarpılır. Üretilen mal ve hizmetlerin birim fiyatları ile üretilen miktarın çarpılması aynı zamanda sektörün yarattığı katma değeri gösterir. Dolayısıyla, üretici fiyatları ile hesaplanan GSMH'da, üretime konu olan sektörlerin yarattığı katma değer önemlidir. Ekonominin üretim kapasitesi bu

⁶⁹ **Yalçın**, Ebru, İktisadi Büyüme ve Dış Krediler : Ampirik Bir Çalışma, Uzmanlık Yeterlilik Tezi 2005,s;4

katma değerlerin toplamından oluşur. Söz konusu kapasitenin artması, üretim ve dolayısıyla iktisadi büyüme artışı anlamındadır.⁷⁰

Devletin ve bankaların yaptıkları iç borçlanmalar ise ekonomik politikaların uygulanması gereği KBDMG'yi azaltmaktadır. Yapılan dış borçlanmaya göre nispeten daha yararlı görülen iç borçlanma ile ülke faiz oranlarının düşük seyretmesi halinde yatırımların genişlemesi de muhtemeldir. Bu nokta da yatırım teşvikleri, üretim ve hizmet sektörlerin deki üretimi arttıracığından, ülkenin büyümesine de olanak sağlayıp geri döngüsü olan GSMH'yi arttırıp dolaylı yoldan KBDMG' i arttıracak ve ülkenin refah düzeyinin de artması açısından yapılan kamu borçlanmasının kullanım alanı çok önem arz edecektir.

Küreselleşme ile başlayan değişim rüzgârları ile sermaye hareketleri hızlanmıştır. Dış borç ve yatırım girişleri özellikle 1990'lardan sonra daha çok Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) ve portföy yatırımları lehine dönmüştür. Genel olarak, anapara ve faiz ödemesi olan ve daha çok ABD Doları ya da Euro cinsinden yapılan dış borçlanma özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından oldukça olumsuz sonuçlar çıkartabilmektedir. Her ne kadar özellikle uzun vadeli dış krediler, genellikle proje kredisi kapsamında alınsa da, genellikle verimli alanlarda değerlendirilememektedirler. Ancak özel sermaye hareketleri kapsamında yer alan portföy yatırımları ve DYY'ların geri ödemesi olmadığından aslında ülkelerin ekonomik büyümesinde olumlu katkıda bulunmaktadır.⁷¹

Büyüme ve yatırım modellerinin birçoğunda kamu borçları en etkili değişkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. İktisadi öngörüler ampirik çalışmalarla da desteklenerek borç düzeyi ile yatırımlar arasındaki korelasyonun niteliği daha yakından belirlenmeye çalışılmaktadır. Söz konusu çalışmalardan

⁷⁰ Gillis, Malcolm, H. Perkins Dwight, Michael Roemer ve Donald R. Snodgrass. **Economics of Development**. New York: Norton and Company, London, 1996,s;36-37'den aktaran **Yalçın**, Ebru, **İktisadi Büyüme ve Dış Krediler : Ampirik Bir Çalışma**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi 2005,s;4

⁷¹ Yalçın, s;70

birinde borç servisinde yüzde 6'lık bir düzelmeyen, yatırımlarda yüzde 0,75 ile 1 arasında bir artışa yol açtığı belirlenmiştir.⁷² Ekonomik büyüme ve kalkınmaya borçlanma yoluyla yön verilebilmesi için borçlanmayla ortaya çıkan fonların üretken yatırımlara yönlendirilebilmesi gerekmektedir. Borçlanmanın bütçe açıklarının kapatılması durumunda, borçlanma büyüme ve kalkınma üzerinde beklenen olumlu etkiyi yapmayacaktır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin borç yapılarına bakıldığında görülen temel farklılıklardan bir tanesi de burada ortaya çıkmaktadır. İlgili ülke gruplarında borçlanmanın GSMH' ya oranı hemen birbirine yakın düzeylerde iken söz konusu borçlanmanın etkileri çok farklı nitelikte olabilmektedir. Bunun olası nedenlerinin başında gelişmiş ülkelerin borçlanmaları ile gelişmekte olan ülkelerin borçlanmalarındaki önceliklerin ve tercihlerin birbirinden oldukça farklı olması gösterilmektedir. Sözgelimi gelişmiş ülkeler borçlanma yoluyla elde ettikleri ilave kaynakları çoğu zaman fiziki ve beşeri sermayeyi geliştirerek donanımlarının artırılmasında ve teknolojinin yenilenmesinde kullanmaktadırlar. Diğer bir anlatımla ilave fonlar, geri dönüşümü yüksek, verimli alanlarda değerlendirilerek büyüme ve kalkınmanın bir nevi finansmanı durumuna dönüşmektedir.⁷³

Gelişmekte olan ülkeler ise, borçlanmayla elde ettikleri kaynakları çok daha yoğun olarak kamu açıklarının ve kamu tüketim harcamalarının finansmanında kullanmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler bunu hem hâlihazırdaki yatırımların finansmanında kullanılacak kısıtlı kaynakları kullanmak suretiyle hem de maliyetine gelecek kuşakların katlanacağı biçimde gelecek dönemlerin fonlarını şimdiden tüketerek yapmakta ve borçlanmayı ekonomik ve sosyal bakımdan oldukça maliyetli hale getirmektedirler. Borçlanmanın, büyüme ve kalkınmanın finansmanı yerine daha yoğun olarak tüketim harcamalarının finansmanında ve mevcut borçların çevrilebilmesinde kullanılması durumunda bir yandan kamunun borç yükü artarken,

⁷² Clements, Bhattacharya and Nguyen, 2005: 9

⁷³ **Demir**, Murat ve Sever, Ersan. Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,2008,s;178

öte yandan gerek özel yatırımlar için kullanılacak gerekse yeni kamu borçlanmaları için kullanılacak fonlar çok daha maliyetli hale gelmektedir. Böylesi bir yapıda faiz oranlarının büyüme oranlarını da aşması kamu maliyesi genelinde makro dengeleri zorlayan önemli bir istikrarsızlık unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁴

İlgili ülke grupları incelendiğinde borç yapılarındaki farklılıklar da dikkat çekicidir. Gelişmiş ülkeler siyasi istikrarın ekonomiye yansımalarının da etkisi ve avantajıyla uzun vade ve düşük faizle borçlanabilirlerken gelişmekte olan ülkeler düşük tasarruf düzeylerinin getirdiği olumsuzlukların ötesinde bir de siyasi istikrarsızlıklara bağlı olarak gelişen olumsuz beklentilerin etkisiyle kısa vade ve yüksek faizle borçlanabilmektedirler. Özellikle tasarruf düzeylerinin yetersiz olduğu ekonomilerde bu nitelikteki borçlanmalar faiz oranları üzerinde büyük baskılar yaratarak öncelikle özel sektörün reel yatırımlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu değerlendirme Friedman ve taraftarlarınca ortaya atılan ve dışlama etkisi (crowding-out effect) olarak isimlendirilen etkinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi dışlamanın niteliği ve büyüklüğü borçlanmanın ne miktarda ve hangi kaynaklardan yapıldığına bağlı olarak değişirken, kamunun genel ekonomi içerisindeki ağırlığının artması ve özellikle kronikleşmiş bütçe açıklarını karşılamak amacıyla sınırlı fonları yoğun kullanması ilgili sürece işlerlik kazandıran önemli dinamiklerdir. Devlet, fon piyasasının en büyük aktörü olmasına karşın mali piyasaların sağlığı ve kamu kesimi borçlanma gereksiniminin sürekli artmasına bağlı olarak oligopolistik bir yapıya sahip fon piyasasından sınırlı sayıda fon arz edenlerin istekleri doğrultusundaki fiyatlarla borçlanabilmektedir. Uzun süreden bu yana Türkiye pratiğinde de görüldüğü gibi, ulusal tasarrufların, yüksek getirili devlet iç borçlanma senetleri alınarak kamu açıklarının finansmanında kullanılması kısa bir süre içinde kamu kesiminin borçlanma gereksinimini daha da maliyetli hale getirerek

⁷⁴ **Chouraqui**, Jean-Claude, Jones, Brian and Montador, Robert Bruce, “Public Debt in a Medium-Term Context and Its Implications For Fiscal Policy”, OECD Department of Economics and Statistics, Working Papers, Monetary and Fiscal Policy Division, 1986,s;5'ten aktaran **Demir**, Murat ve Sever, Ersan. **Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri**, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,2008,s;178

arttırırken, özel kesim yatırımları üzerinde doğrudan bir dışlama etkisi de meydana getirecektir.⁷⁵

Diğer yandan kamunun faiz yükünün ağırlaşması bir borç kısır döngüsüne girilmesine de neden olabilecek niteliktedir. Türkiye’de kimi dönemlerde, reel finansman sağlanmadığı hallerde bile borç stokunun artan faiz yükü nedeniyle yükseldiği ve borçlanmanın önemli bir kısmının faiz ödemelerinde kullanıldığı görülmektedir. Bütçe gelirlerinin borç faizlerinin ödenmesinde yetersiz kalması ve yeni borçlanmalarının söz konusu olması borç kısır döngüsüne işlerlik kazandıran esas süreçtir. Bu süreci provoke eden bir diğer etken siyasi istikrarsızlıklara bağlı olarak yükselen risk primi ve bunun faiz oranına yansımadır. Faiz ve anapara ödemelerine yönelik borçlanmaları azaltmanın önemli yollarından bir tanesi faiz dışı bütçenin olabildiğince yüksek düzeyde fazla vermesini sağlayabilmektir. Kuşkusuz bu da kamu gelirlerini artırmak ve kamu harcamalarını kısmak suretiyle gerçekleştirilebilecek özellikle siyasal bakımdan oldukça maliyetli, ekonomik yapı bakımından ise bir hayli kısıtlı olan bir yöntemdir.⁷⁶

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, kişi ve firmalardan borçlanmada görülen zorluklara bağlı olarak bankalardan borçlanma çok daha yoğun başvurulmuş bir yöntemdir. Burada merkez bankasından veya ticari bankalardan yapılan borçlanma çoğunlukla bir para yaratılması ile sonuçlanmaktadır. Ancak merkez bankasından borçlanmada nakit para ve mevduat olarak para stokunda doğrudan bir artış olacağı için ki ticari bankalardan borçlanma durumunda para stokunda artış olması birtakım koşullara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu iç borçlanma kaynağı enflasyonist dinamikler üzerinde çok daha belirgin bir baskı yaratacaktır.⁷⁷

⁷⁵ Demir, Murat ve Sever, Ersan, s;179

⁷⁶ Demir, Murat ve Sever, Ersan, s;180

⁷⁷ Demir, Murat ve Sever, Ersan, s;174

Merkez Bankası dışındaki bankalardan borçlanması durumunda para stokuna net bir ilave olup olmayacağı ise ilgili bankaların mevcut rezerv durumlarına bağlıdır. Bankanın, devlete borç vermeyi öngördüğü tutarı müşterilere verilen kredinin kısılması suretiyle vermesi durumunda bu tür bir iç borçlanmaya bağlı olarak, para arzında ek bir genişleme olmayacak kişi veya firmalardan yapılan borçlanmanın etkilerine benzer etkiler söz konusu olacaktır.⁷⁸

Ticari bankaların müşterilerine verdikleri kredileri azaltmaksızın devlete de borç verebilmeleri durumunda ise, bir parasal genişleme söz konusu olacak ve bu durumda ortaya çıkacak etkiler devletin merkez bankasından borçlanması sonucu ortaya çıkacak etkilere benzer nitelikte olacaktır. Böylesi borçlanma yöntemleri ile yaratılan ilave kaynaklarla öncelikle toplam harcama düzeyi artırılmış olurken, bu artışlar yatırım ve üretim miktarındaki artışlarla dengelenmediği ölçüde enflasyonist baskılar söz konusu olacaktır. Daha çok gelişmekte olan ülkelerde görülen yüksek kamu açığı, yüksek enflasyon ve faiz sarmalının tam da böylesi bir yapı içerisinde işlediğini söylemek mümkündür. İlgili ülkelerde işsizlik ve düşük üretim düzeyleri söz konusu olmasına rağmen borçlanmaya bağlı olarak kamu harcamalarında görülen artışlar üretim artışına dönüşmemektedir. Üretimde verim düşüklüğü, nitelikli işgücü yetersizliği, üretimin büyük ölçüde ithal girdilere bağlı olması gibi nedenler bunun önündeki en önemli engellerden bazılarıdır. Bu temelde ortaya çıkan ve gelişen enflasyon ve ödemeler dengesi açıkları kuşkusuz kamu harcamalarını Merkez Bankasından borçlanarak finanse etmenin en bilindik sonuçlarıdır.⁷⁹

Kimi gelişmekte olan ülkelerde ise böylesi bir yapı içerisinde gelişen enflasyon ile ekonomide daha fazla sermaye birikiminin oluşturulabileceği kabul edilmekte ve bu bağlamda enflasyon büyüme dinamiklerine yön veren önemli bir enstrüman olarak değerlendirilmektedir. Bu tür kuramsal değerlendirmelerin arka

⁷⁸ **Demir**, Murat ve Sever, Ersan, s;174

⁷⁹ **Ataç**, Beyhan, Maliye Politikası: Gelişimi, **Amaçları ve Uygulama Sorunları**, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları,s;262'den aktaran **Demir**, Murat ve Sever, Ersan, s;174

planında ise genel olarak enflasyonist sürecin yatırımcılara yeni kaynaklar yaratacağı düşüncesi ve beklentisi yer almaktadır. Sözelimi belli sektörlerdeki fiyat artışlarına bağlı olarak girişimcilerin daha yüksek karlar elde edeceği ve üretim düzeylerini artıracakları varsayılmaktadır. Öte yandan yükselen fiyatlar ve nominal faiz oranları üzerine konulan tavan ile birlikte banka kredilerindeki hızlı artış yatırımcıları negatif gerçek faiz oranlarında borç almaya yöneltecek, hızlı, ancak sosyal açıdan maliyetli bir yatırım artış hızı söz konusu olacaktır.⁸⁰

Bir diğer değerlendirmede ise enflasyonun, gerçek gelirleri, tasarruf etme gücüne sahip olmayan düşük gelirli gruplardan karlarını verimli alanlara tekrar yatırdığı varsayılan tasarruf gücüne sahip yüksek gelirli gruplara aktarma olanağı sağlayan bir araç olduğu ileri sürülmektedir. İktisadi rasyonaliteye uygunluğu yoğun tartışma konusu olan bu kuramsal değerlendirme ve beklentilerin sonucunda ekonomide yüksek düzeyde bir sermaye birikim oranı ve hızlı bir kalkınmaya ulaşılması öngörülmektedir.⁸¹

Dış borçlanmalar açısından konu irdelenirse, Devletin ya da bir kamu kuruluşunun dış kaynaklardan gelir sağlaması olarak tanımlanan dış borçlanma, iktisadi kalkınma süreçlerini devam ettirmek amacıyla, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde, sermaye kıt bir üretim faktördür. Ayrıca gerekli yatırımları yapabilmeleri için ihtiyaç duydukları yatırım mallarını ithalat ile karşılamaktadırlar. İthalatlarını karşılayacak olan ihracat gelirleri ise düşük olduğundan bir döviz darboğazı ile karşı karşıya kalmakta ve dış borçlanmaya yönelmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde yoğun bir şekilde kullanılan dış borçlanma zamanla kamu gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olmuştur. Dolayısıyla dış borçlanma ve bunun yaratacağı ekonomik etkilerin iyi bilinmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir.⁸²

⁸⁰ **Demir**, Murat ve Sever, Ersan, s;174

⁸¹ **Ataç**, s;265'ten aktaran **Demir** ve Sever, s;175

⁸² **Bilginoğlu**, Mehmet Ali ve Aysu, Ahmet. **Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi Türkiye Örneği**,s.2 Erciyes Üniversitesi Bilimler İktisadi ve İdari Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008, s.2

Dış borçların, bir ülkedeki üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde artması olarak tanımlanan ekonomik büyüme üzerindeki net etkisi genellikle belirsizdir. Bu etki, faiz oranlarının seviyesine ve elde edilen yabancı kaynaklardan etkin bir şekilde yararlanılıp yararlanılmadığına bağlıdır. Eğer dış borçlar, verimli bir şekilde kullanılırsa ve borçların faizi yüksek seviyelerde değilse, büyük bir olasılıkla ekonomik büyümeyi canlandıracaktır. Fakat dış borçların faizi yüksek ise ve bu dış borçlar borç servisi ödemelerini karşılayabilecek düzeyde getiri sağlayacak yatırımlara harcanmazsa muhtemelen ekonomik büyüme hızını azaltacaktır. Özellikle uzun dönemli dış borçlar; borç geri ödemesinde, gelecekteki sermaye stokunu ve gelecekteki ekonomik büyümeyi azaltmasına rağmen, ülkenin cari sermaye stokunda bir artışa ve cari ekonomik büyümeyi canlandırmaya imkan tanır.⁸³

Dış borçlanma yatırımlar için bir kaynak sağlamak ve bundan dolayı ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Fakat dış borçların varlığı sonraki dönemlerde ekonomik büyümeyi engelleyen bir sorun haline dönüşmektedir.⁸⁴

Dış borçların ekonomik büyümeyi etkilemesinde likidite kısıdı önemli bir faktördür. Büyük miktarlardaki borç servisi ödemeleri, sermaye mallarının ithalatı için gerekli olan dövizin ülkeden çıkması nedeniyle ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler.⁸⁵

Borç ve büyüme arasındaki ilişkinin bir başka boyutu ise toplam faktör verimliliğindeki azalma yoluyla. Aşırı borçluluğun oluşturduğu belirsizlik, yatırımları daha hızlı getiri sağlayan alanlara yönlendirmekte ve verimlilik artışları için gerekli olan uzun dönemli yatırımları caydırmaktadır. Bu arada, yabancı kreditorlerin

⁸³ LIN, Shuanglin ve Kim SOSIN, “ Foreign Debt and Economic Growth”, **Economics of Transition**,2001, s;636-637'den aktaran **Bilginoğlu** ve Aysu,s;4

⁸⁴ **Bilginoğlu** ve Aysu, s;8

⁸⁵ **Bilginoğlu** ve Aysu, s;9

ekonomik büyümenin gelecekteki faydalarından yararlanma beklentisi verimlilik artışını destekleyen yurt içi politika reformlarının yapılmasını zorlaştırır.⁸⁶

Hansen (2001) Türkiye'nin de içinde bulunduğu 54 gelişmekte olan ülkenin 1974-1993 yılları arasındaki yıllık verilerini kullanarak dış borçların ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. Analizde bağımlı değişken olarak GSYİH'daki artış hızını kullanmıştır. Çalışmadaki bağımsız değişkenler ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımları / GSYİH, bütçe fazlası, enflasyon, dışa açıklık, yardımlar / GSYİH, borç servisi / ihracat ve dış borç / GSYİH'dır. Yaptığı ampirik analiz sonuçlarına göre dış borç stoku ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki bulmuştur.⁸⁷

Kara (2001) çalışmasında Türkiye'nin 1980 sonrası dış borç kaynaklı ekonomik büyüme stratejisini incelemiştir. Dış borçların ekonomik büyümeyi sağlayabilmesi için, bunların sermaye-hasıla katsayısı düşük, döviz getirisi yüksek olan üretken alanlarda kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'de ise alınan dış borçların daha çok hammadde ve tüketim malları ithalatında, getirisi dolaylı ve düşük olan alt yapı yatırımlarında ve refansman amaçlı kullanıldığını ifade etmiştir. Bunun önlenmesi için de verimsiz olan kamu harcamalarının en aza indirilmesini, kamu harcamalarındaki savurganlığın önlenmesini, özel sektörün ihracata özendirilmesini ve ülkedeki ekonomik istikrarın sağlanması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁸

Türkiye ekonomisi için dış borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışma ise Karagöl (2002) tarafından yapılmıştır. Söz konusu çalışmada 1960-1996 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılmıştır. Kullanılan büyüme modelinde bağımlı değişken olarak GSMH, bağımsız değişkenler ise sermaye

⁸⁶ MOSS, Todd J. ve Hanley S. CHIANG; The Other Cost of High Debts in Poor Countries: Growth, Policy Dynamics and Institutions, Center for Global Development, Issue Paper on Debt Sustainability No. 3, Washington,2003,s;4'ten aktaran **Bilginoğlu** ve Aysu, s;10

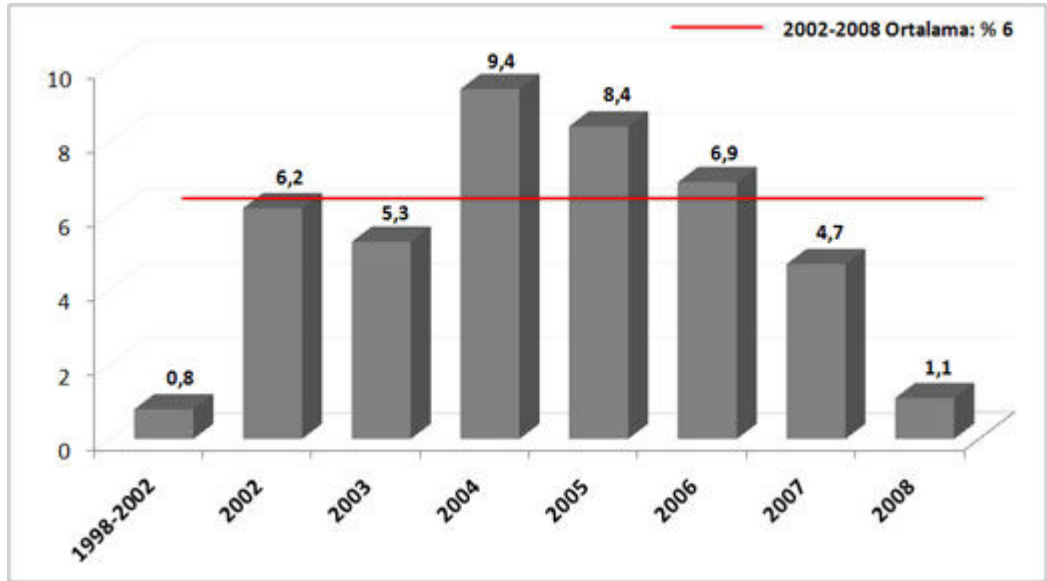
⁸⁷ **Bilginoğlu** ve Aysu, s;14

⁸⁸ **Bilginoğlu** ve Aysu, s;15

stoku, işgücü, beşeri sermaye ve dış borç stokudur. Çalışmada yapılan koentegrasyon analizine göre uzun dönemde dış borçlarla ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.⁸⁹

Kapsamlı ekonomik reformlarla birlikte uygulanan isabetli ekonomi politikaları neticesinde Türkiye ekonomisi, geçtiğimiz yedi yıl boyunca istikrarlı bir büyüme sergilemiştir. Kararlı bir şekilde uygulanan yapısal reformlar ve başarılı makroekonomik politikalar, Türkiye'nin dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasına girmesini sağlamıştır. 1998-2002 yılları arasında % 0,8 olarak ölçülen ortalama reel GSYİH büyüme oranı, 2002-2008 yılları arasında % 6'ya ulaşmıştır.⁹⁰

Şekil 9 : Türkiye Ekonomik Büyüme Görünümü

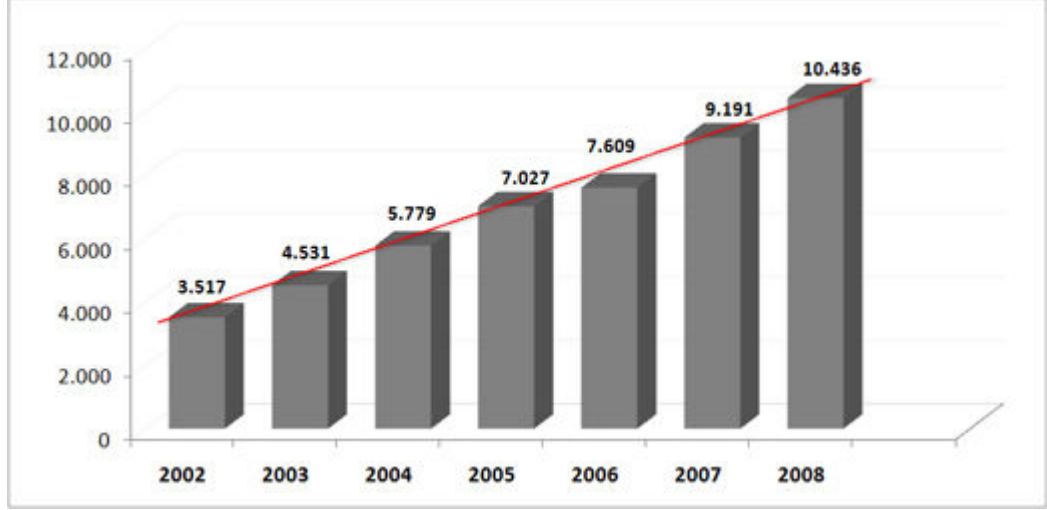

Kaynak: IMF, Nisan 2009

⁸⁹ Bilginoğlu ve Aysu, s;15

⁹⁰ Hazine Müsteşarlığı, e.t.: 2010

Şekil 10 : Türkiye’de Kişi başı GSYİH Gelişim Süreci

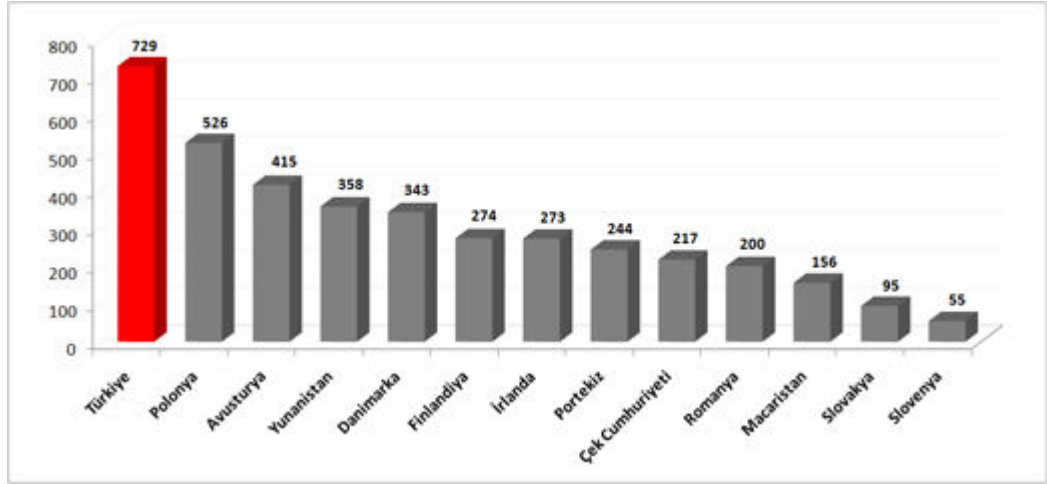
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (ABD Doları)

Türkiye ekonomisinin sürekli büyümesine bağlı olarak yaşam standartları da önemli oranda yükselmiştir. Kişi başı GSYİH (nominal), 2002 yılında 3500 ABD doları iken 2008 yılında 10.436 ABD dolarına yükselmiştir.⁹¹

Şekil 9 ekonominin nedenli birbiriyle bağlantılı enstrümanlara sahip olduğunu gösteren güzel bir örnektir. 2000 ve 2001 yılları ekonomik kriz kısılcından kurtulan Türkiye’de ani büyüme sıçrayışları görülmektedir. Ülkemiz de yaşanan hemen hemen her krizin ardından bu büyümeye şahit oluyoruz. Şekil 10’da ise Kişi başı GSYİH’nın 2000’li yıllarda sürekli yükseliş trendi içindedir. Daha önceki sayfalarda da değinildiği üzere 2000’li yıllarda ise ülke borçlanmamızın da artış trendin de olduğunu belirtmiştik.

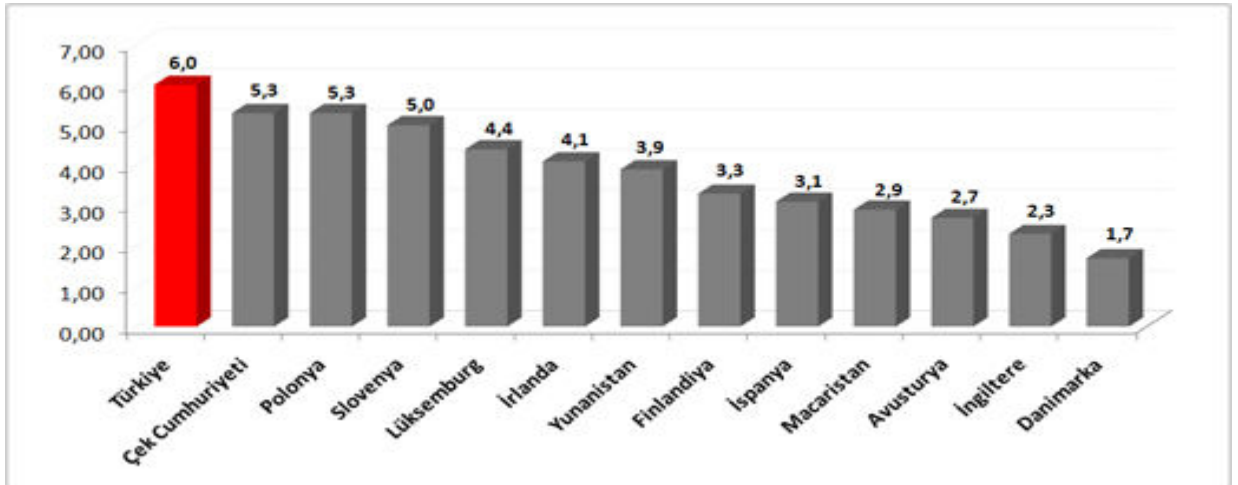
⁹¹ Hazine Müsteşarlığı, e.t.: 2010

Şekil 11 : Dünya Ekonomik Büyüme Görünümü

Kaynak: IMF, Nisan 2009 (Milyar ABD doları)

Şekil 12 : Dünya Ekonomik Büyüme Görünümü (%)

Kaynak: IMF, Nisan 2009

Geçtiğimiz altı yıl boyunca gerçekleşen ekonomik büyüme, arz tarafında artan toplam faktör verimliliği ile talep tarafında artan özel sektör yatırımlarıyla

sağlanmıştır. Gözlemlenen ekonomik büyüme, ağırlıklı olarak yüksek ihracat rakamlarıyla desteklenen özel sektör yatırımlarının eseridir.⁹²

3.2.2. BORÇLANMASININ ENFLASYON ÜZERİNE ETKİLERİ

Enflasyon paranın bulunması kadar eski bir olgu olup, günümüzde ise ülkelerin tam anlamıyla en belirleyici ekonomi enstrümanlarından biri olmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Krizi'ne kadar her on veya on beş yılda bir stagflasyon (durgunluk) krizi yaşanırken, ikinci dünya savaşı sonrasında enflasyon olgusu ön plana çıkmış ve 1970'lerden günümüze kadar ekonomi hem enflasyon hem de işsizlikle karşı karşıya kalmıştır.⁹³

En basit tanımı ile enflasyon fiyatlar genel düzeyinde oluşan sürekli yükselmelerdir.

Bunun yanında ekonomik literatür de birçok tanımı da mevcuttur.

Başka bir tanıma göre enflasyon, cari fiyat düzeyinde toplam talebin, toplam arzdan fazla olduğu bir durumdur.⁹⁴

Enflasyonun devlet açısından tanımı ise, devletin gelir ve kaynaklarının devletin giderlerini karşılayamaması; kamunun vergi ve diğer gelirlerinin yetersiz kalması; finansman dengesinin bozulması; bütçe açıklarının ve buna bağlı olarak borçlanmanın, emisyonun artması şeklindedir.⁹⁵

⁹² Hazine Müsteşarlığı, e.t.: 2010

⁹³ **Dinler**, Zeynel. **İktisada Giriş**, Bursa: Ekin Kitapevi, 403-405, 2000

⁹⁴ **ENÇ**, Ercan. "Enflasyon: Tanımı, Ölçümü ve Sorunları", Ekonomik Yaklaşım, 1993,s:1

⁹⁵ **Erdoğan**, A. Enflasyon Olayının ve Etkisinin Sorgulanması,1994,s:2

Gelişme dönemlerinde hükümete büyük görevler düşmekle birlikte devletin yapısal sorunlarını çözecek sağlıklı kaynakların düşük milli gelirden karşılanamaması, gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır.⁹⁶

Kamu kesimindeki açıklar başlıca;

- Para basarak,
- Ülke içinden ve dışından borçlanarak,
- Döviz rezervlerini kullanarak finanse edilebilir.⁹⁷

Gelişmiş ülkeler bütçe açıklarını finanse etmek için iç ve dış kaynakları daha rahat harekete geçirmekte ve ekonomik mali dengeleri bozmadan istikrarı koruyabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu konuda iç ve dış borçlara başvurulmakta ve açıkların büyük bir bölümü de emisyonla finanse edilmektedir.⁹⁸

Teorik olarak bütçe açıkları, ister para basarak isterse borçlanma yoluyla finanse edilsin enflasyona yol açtığına inanılmaktadır. Ancak, buraya kadar söylenenlerden, bütçe açıklarıyla enflasyon arasında otomatik bir bağlantının olduğu sonucuna da varılmamalıdır. Enflasyonun iki haneli rakamlara ulaştığı ekonomilerde bile yüksek düzeydeki bütçe açıklarının enflasyonun nedeni olamayacağı, çünkü açıklarla enflasyon arasındaki korelasyonun çoğunlukla düşük olduğu ileri sürülmüştür.⁹⁹

Bugün gelinen nokta itibariyle kamu finansman açıklarının ekonomide enflasyonist konjonktürün oluşmasındaki en önemli gösterge olduğu, yadsınamaz bir

⁹⁶ **Özkan**, s:9'ten aktaran **Önder**, s:58

⁹⁷ **Şimşek**, s:55'ten aktaran **Önder**, s:58

⁹⁸ **Özen**, Ahmet. "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi", Maliye Dergisi, Eylül-Aralık, 34-35, 2000'tan aktaran **Önder**, s:58

⁹⁹ **Fischer**, Stanley. "The Economics of The Government Budget Constraint", The World Bank Research Observer, Vol.5, 138, 1999'tan aktaran **Önder**, s:58

gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla kamu açıkları ile enflasyon arasında çok yakın bağlantının olduğu görülmektedir. Nitekim kamu açıklarının çok yüksek olduğu ülkelerde söz konusu açıkların enflasyonist baskı yarattığı da bilinen bir gerçektir.¹⁰⁰ Diğer taraftan kamu açıklarının büyümesi kamunun borçlanma ihtiyacını artırdığından finansman açıklarının geniş ölçüde iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi dolayısıyla kamudan ekonomik olarak güçlenmiş kesimlere doğru ciddi rant aktarımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu da gelir dağılımındaki adaletsizliği artıran önemli bir etken olmuştur.¹⁰¹

3.2.2.1. İç Borçların Kullanımı ve Enflasyon

Hükümetin borçlanma yoluyla bireylerden topladığı kaynakları hiç kullanmaması, piyasada ki emisyon hacmini ve tüketim harcamaları düzeyini daraltıcı yönde etki yapacaktır. iç borçlanma ile piyasadaki para çekmek bireylerin gelirlerinde daralmaya; bu ise, tüketime kısılmasına yol açacaktır. Dolayısıyla deflasyonist etkiler doğabilecektir.¹⁰²

Hükümetin borçlandığı fonları cari harcamalarında kullanması halinde, bundan yararlanan ücret, rant ve kâr gibi gelirlerin sahipleri tüketim malları taleplerini artıracaklardır. Eğer arzda talebi karşılayacak bir artış olmazsa fiyatlar yükselecektir.¹⁰³

Borçlanma ile sağlanan kaynakların, ekonominin genel verimliliğini artıracak harcamalarda kullanıldığı takdirde, ulusal gelir ve buna koşul olarak bireylerin

¹⁰⁰ **Erol**, Ümit, 1997 “Kamu Açıkları ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, XII Türkiye Maliye Sempozyumu, (15-17 Mayıs),173-174'tan aktaran **Önder**, s:59

¹⁰¹ **Kirmanoglu**, Hülya.1996,“Türkiye’de Gelir Bölüşüm Yapısı ve Gelir Bölüşüm Politikaları”, XII. Türkiye Mali Sempozyumu, (14-17 Mayıs), 91-93'tan aktaran **Önder**, s:59

¹⁰² **Erol**, 2004'ten aktaran **Önder**, 2006:65

¹⁰³ **Büyükerşan**, Yılmaz.1966“Devlet İç Borçlarının Enflasyonist Etkileri”, Eskisehir İ.T.İ.A.Dergisi, 37 'ten aktaran **Önder**, 2006:65

ellerine geçen gelir artabilecektir. Bu etki yapılan yatırım türüne göre belirli bir süreçten sonra kendisini hissettirecektir. Çünkü, kamu programlarından bir çoğu, yapıları gereği, belirli bir süre sonunda verimliliğe etki ederler.¹⁰⁴ Yapılan yatırım üretken olmayan bir yatırım ise, bu durumda üretimde bir artış olmayacak; ancak, tüketimde bir artış yaratmış olacaktır. Hükümetin üretken olmayan yatırım harcaması, para hacmini ve gelir düzeyini etkileyecektir. Bu etkiler sonucu bireylerin tüketim düzeylerinde bir artış meydana gelecektir. Bu ek tüketim artışı, fiyatları artırabilir yani; enflasyonist etki yaratmış olabilir.¹⁰⁵

Hükümetin eski borçlarını ödemek amacı ile borçlanmaya gitmesinin yaratacağı ekonomik etkiler enflasyonist de olabilir; deflasyonist de. Eğer, yeniden borçlanılan miktar, ödenecek borç miktarından büyük ise ve bu borçlanma kişilerin tasarruflarından çok, tüketim harcamalarından kısılmak suretiyle artırılan paradan karşılanıyor ise, ekonomide borç ödenmesinden kaynaklanan bir enflasyonist etki söz konusu olmayacaktır. Tersine durum söz konusu olur ise; yani, ödenilen eski borç anapara ve/veya faiz tutarları, yani borç tutarının üzerinde bir tutarda ise, piyasada para arzı artacak (mal ve hizmet sunumunun yeterli olduğu varsayımı altında) tüketim yükselecek ve fiyatlar artacaktır.¹⁰⁶

Hükümet, bankalardan borçlanarak aldığı fonları, gerek yatırım harcaması olarak, gerek sübvansiyon şeklinde ve gerekse cari harcamalar şeklinde sarf eder. Bu harcamalar belirli bir dönem sonunda bireylerin ve kuruluşların eline gelir olarak geri dönmektedir. Bireylerin ve kuruluşların eline gelir olarak geçen bu fonlar, kısmen yeniden mevduat olarak bankalara geri dönmekte ve banka mevduatının artmasını sağlamaktadır. Bu dönüşüm işlemi, kaydi para yaratmak suretiyle yeni kredilere yol açarak para ve kredi hacmini şişirme yoluyla ekonomide enflasyonist baskı yaratmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰⁴ **Görgün**, Sevim. 1969 “Devlet Borçlarının İdaresinde Faiz Problemi”, Maliye Enstitüsü Konferansları, İstanbul, 88-89'tan aktaran **Önder**, 2006:65-66

¹⁰⁵ **Önder**, 2006:66

¹⁰⁶ **Erol**, 2004:69'ten aktaran **Önder**, 2006:66

¹⁰⁷ **Büyükerşan**, 1966:31'ten aktaran **Önder**, 2006:66

İktisadi istikrarsızlık durumlarına göre banka fonları devlet borçlanması açısından farklı sonuçlar gösterir. Enflasyonist eğilimlerin hızlandığı bir ekonomide bankalardan borçlanmak kaydi para mekanizması ile para arzını genişleterek enflasyonist eğilimi artırır. Diğer taraftan ekonominin durgun olduğu ve bankalarda kredi işlemlerinin az olduğu durumlarda borçlanmak ve bu fonları ekonomiye enjekte etmek iktisadi canlılık için gereklidir.¹⁰⁸

Hükümetin bankalardan borç olarak aldığı fonları hiç kullanmaması durumunda; piyasadan para çekildiği, krediler ve para hacmi daraldığı, faizler yükseldiği ve yatırımlar düştüğü için anti enflasyonist bir etki doğacaktır. Bu ise enflasyonist süreçteki ekonomi açısından önemli sonuçlar yaratacaktır.¹⁰⁹

Kamu borçlanmasının enflasyonist etkisi diğer değişkenlerde olduğu gibi borçlanmanın niteliğine bağlı olarak şekillenmektedir. Borçlanma monetize edildiği ölçüde enflasyonist süreç üzerinde önemli etkilere sahiptir.¹¹⁰ Gelişmiş ülkelerde yüksek kamu borçlanmalarının enflasyon üzerinde önemli bir etkisinin olmayışını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.¹¹¹ Borçlanmanın enflasyon üzerindeki etkisi, borçlanmanın kaynakları temelinde Merkez Bankası ve diğer kaynaklardan borçlanma şeklinde iki başlıkla incelenebilir. Özellikle Merkez Bankasının siyasi iktidara sıkı sıkıya bağlı çalıştığı ekonomilerde Merkez Bankası kaynaklarına yoğun olarak başvurulmaktadır. Bu konuda yapılan bir çalışmada 12 ülkedeki Merkez Bankası kanunları incelenmiş Merkez Bankasının bağımsız olduğu ekonomilerde enflasyon oranının söz konusu ülkelere göre daha düşük olduğu sonucu elde edilmiştir.¹¹² Yapısal

¹⁰⁸ **Açba**,1991: 151'ten aktaran **Önder**, 2006:67

¹⁰⁹ **Erol**, 2004:79'ten aktaran **Önder**, 2006:67

¹¹⁰ **Erol**, 1998: 179'ten aktaran **Demir** ve Sever, 2008:183

¹¹¹ **Mylonas**, Paul, (2000). "New Issues in Public Debt Management: Government Surpluses in Several OECD Countries, the Common Currency in Europe and Rapidly Rising Debt in Japan" OECD Publishing OECD Economics Department 12'ten aktaran **Demir** ve Sever, 2008:183

¹¹² **Bade**, Robin and Parkin, Michael, (1985). "Central Bank Laws and Monetary ,s;310-312'den aktaran **Demir** ve Sever, 2008:183

ve sürekli açıkların kapatılmasında bir iç borçlanma kaynağı olarak Merkez Bankası kaynaklarının kullanılmasının kaçınılmaz sonucu enflasyondur.¹¹³

Türkiye’de de özellikle 1990’lı yıllardan itibaren siyasi iktidarların Merkez Bankası kaynaklarını oldukça kontrolsüz kullandıkları söylenebilir. Çoğunlukla geri ödenmeyen bu borçlanmalar yarattıkları enflasyonist etkiler ile uzunca bir dönem temel istikrarsızlık unsuru olarak değerlendirilmiştir. 1998 yılından itibaren ise hazinenin Merkez Bankasından kısa vadeli avans alma koşulları oldukça kısıtlanmış, bir iç borçlanma kaynağı olarak Merkez Bankası kaynaklarının enflasyonist dinamikler üzerindeki baskısı hafiflemiştir.¹¹⁴

Merkez Bankası dışında diğer kaynaklardan finansmanda ise bankaların doğrudan kamu kesimine açtığı krediler, hane halkı, özel şirketler, banka dışı finansal aracı kuruluşlar gibi özel kesimce hazine bonusu ve tahvil karşılığında kamu kesimine verilen borçlar söz konusu olmaktadır. Kamu açıklarının finansmanında söz konusu kaynakların enflasyon üzerindeki etkisi genel olarak borçlanmanın yapıldığı kaynağın niteliği ile yakından ilişkilirken burada belirleyici olan unsur ilgili kaynağın para arzında genişleme yapıp yapmadığıdır.¹¹⁵

Borçlanmanın atıl duran fonlardan yapılması durumunda tam tersine genişletici bir etkinin söz konusu olacağı söylenebilir. Kişi ve firmalardan yapılan borçlanmalarla kamu açığının karşılanması, ilke olarak para yaratımı ile bir finansman değildir, doğrudan parasal tabanı ve para arzını genişletmez. Dolayısıyla

¹¹³ **Sonat**, Arslan, (1996). “Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Dış Denge”, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Maliye Sempozyumu, Mayıs 1994, Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi No 554, İstanbul,s; 115'den aktaran **Demir** ve Sever, 2008:183

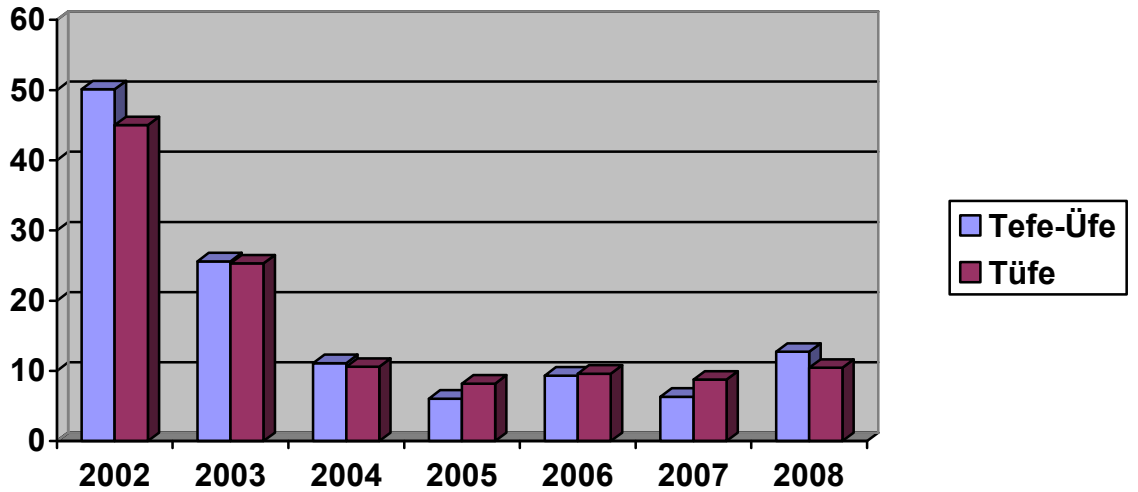
¹¹⁴ **Demir**, Sever, 2008:183

¹¹⁵ **Duran**, Mahmut (1996). “Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı”, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Maliye Sempozyumu, Mayıs 1994, Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi No 554, İstanbul,s;443'ten aktaran Demir ve Sever, 2008:184,s;

enflasyonist etkisi Merkez Bankası kaynaklarından yapılan borçlanmanın yol açtığı enflasyonist etkiye göre çok daha önemsizdir.¹¹⁶

Diğer yandan kamu borçlanması faiz oranlarını artırdığı ölçüde üretim maliyetlerini de artıracaktır. Üretim maliyetlerindeki artış ise kuşkusuz nihai ürün fiyatlarını etkileyerek bir maliyet enflasyonuna yol açabilecektir. Borçlanmanın sonucu olarak ortaya çıkabilen enflasyon, faiz oranlarının yükselmesine yol açarak kamu borçlanmasını artıran bir borçlanma nedenine de dönüşebilmektedir. Zira yüksek enflasyon gelecekle ilgili beklenti ve öngörülerdeki belirsizlikleri artırarak yatırım maliyetlerini yükseltmektedir.¹¹⁷

Şekil 13 : Türkiye'nin Yıllara Göre Enflasyon Süreci

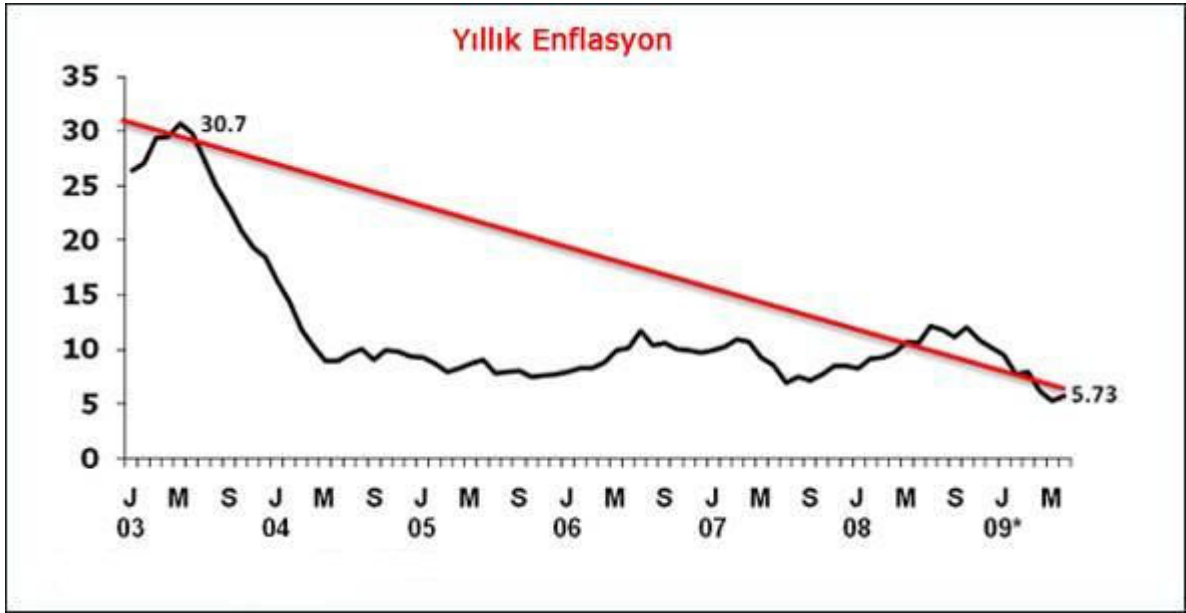

Kaynak: (TÜİK), <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1556&l=1> (e.t.:27.03.2010)

¹¹⁶ Duran, 445'ten aktaran Demir ve Sever, 2008:184

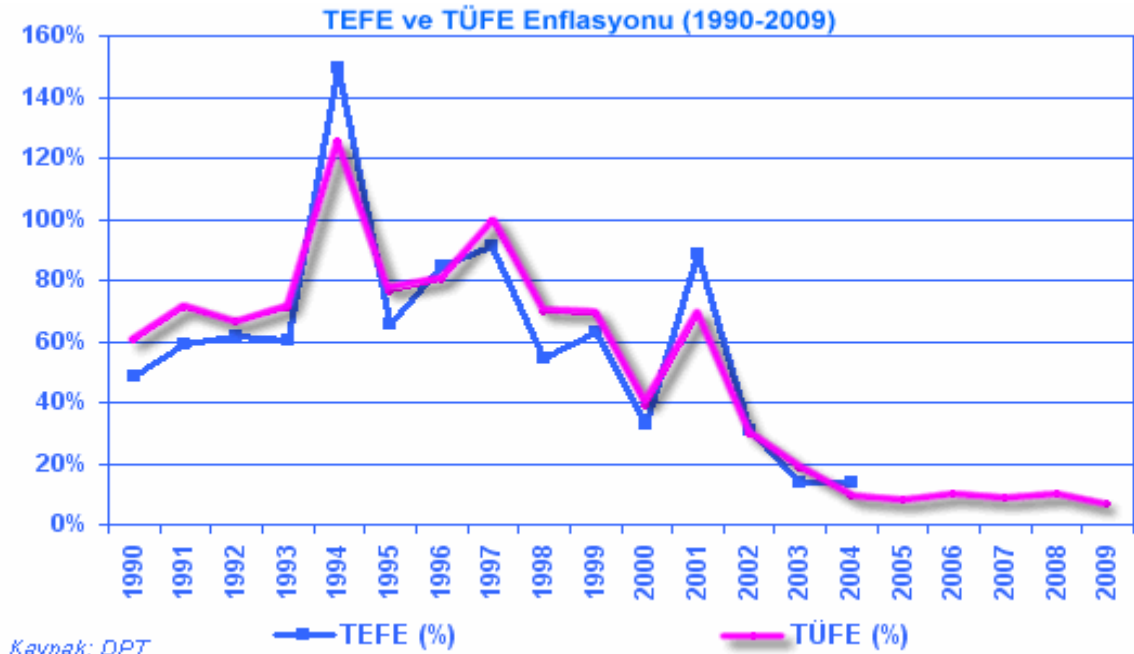
¹¹⁷ Demir ve Sever, 2008:184

Şekil 14 : Türkiye'nin Yıllara Göre Enflasyon Trendi

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (Haziran 2009 itibarıyla)

Şekil 15 : Türkiye'nin Yıllara Göre TEFE ve TÜFE Enflasyonu (1990-2009)

Yukarıda ki şekillerde verilen yıllara göre enflasyon değerleri irdelendiğinde; görülmektedir ki enflasyon olgusu, yakın tarihlere kadar Türkiye'nin başına sıkıntı olmuştur. 1994 krizinde kamu açıkları finansmanı için yapılan yabancı para cinsinden borçlanma ile ve akabinde İMF direktifinde yapılan devalüasyon takibinde Türkiye'nin borçları devalü oranında katlanmıştır. Bundan enflasyonda etkilenerek kriz döneminde %146'lara kadar yükselmiştir. Ekonomi de oluşan bir tıkanma bütün ekonomik alanlarda kendini gösterir hale gelmiştir. Yukarıdaki grafiklerde de görüldüğü üzere krizler sonrası alınan tedbirler ile enflasyon iki haneli rakamlara inmiştir. 2002 yılından sonra uygulanan düzenli politikalar kapsamında da enflasyon denge düzeyine gelmeye başlayarak günümüzde tek haneli rakamlara kadar inmiştir. Enflasyon ve borçlanma arasında ki etkileşim şekillerinden de anlaşılacağı üzere kriz dönemlerin de artmakta, durağan dönemler de ise; daha az etkileşim halindedirler. Türkiye de 1994 ve daha eski tarihlerde yaşanan ekonomik krizlerin en önemlilerinden birisinin nedeni de kamu finansman açıklarıydı. kamu finansman açıklarının giderilmesi için başvurulan yöntem ise borçlanma, özellikle 1994 krizinde dış borçlanmaydı. kamu finansman açıkları için yapılan dış borçlanma neticesinde ülkemizin ne denli tedbirsiz davrandığı 1994 krizinde açıkça görülmektedir. 1994 krizi ve daha önceki krizlerde yapılan devalüasyon ülke parasının değerini düşürmüştü ve değeri azalan Türk lirası enflasyona sebep olmuştur. ne denli cari açıklarımız azalsa da yapılan devalüasyonun dış borcu devalü oranında katlaması aynı oranda enflasyona etki ettiği aşırıdır. 2000 yılı sonrasında yapılan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile kamu finansman açıklarının kapatılması için yapılan dış borçlanma azaltılmış iç borçlanmaya yönelinmiştir. bu süreçte enflasyonun nedeni olan devalüasyonun dış borç etkisinin azaldığı görülmüştür.

3.2.3. BORÇLANMANIN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.2.3.1. İç Borçlanmanın Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Kamu iç borçlanması, milli gelirin dağılımı üzerinde dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki tür etkiye sahiptir. Dolaysız etki, borçların anapara ve faizlerinin ödenmesi sırasında doğrudan gelir aktarımıyla gerçekleşir. Dolaylı etkiler, ya piyasada alışverişe konu olan kısa vadeli iç borç senetlerinin fiyatlarındaki dalgalanmalar sonucunda kişilerin zarar veya kar etmeleri, ya enflasyon nedeniyle yaşanan gelir dağılımı eşitsizlikleri ya da kamu iç borçlanması ile elde edilen gelirlerin kullanım yerlerine bağlı olarak ortaya çıkan yararların paylaşılması şeklinde olmaktadır. Kamu iç borçlanmasının dolaylı etkileri, milli gelirin dağılımını çok çeşitli şekillerde etkileyebilmektedir. İç borçlanma, toplumda gelir dağılımını orta sınıf seçmen aleyhine bozar. İç borçlanma sonrasında parasal genişlemenin ardından gelen enflasyondan, borç veren kesimler, pozitif reel faizler gibi avantajlarla korunmuş olurlar ve olumsuz yönde etkilenmezler. Devlet borçlanmayı sürdürebilmek için bu avantajları, devlete borç verenlere tanımak zorundadır.¹¹⁸

Faiz dışındaki yan çıkarlar da, gelir dağılımındaki dengesizliği artırmakta ve sosyal adaleti zedelemektedir. Tahvil sahiplerine tanınan nominal faiz oranı yanında basa basın altında istikrazlar, ikramiyeli istikrazlar gibi başka çıkarlar da vardır. Ayrıca, vergi muaflığı ile birlikte başka yan çıkarlar da olabilir. Tahvillerin haczedilmezliği, paraya çevrilme kolaylıkları, artırma, eksiltme ve sözleşmelerde güvence olarak kabul edilmesi de bunlara eklenebilir. Bu uygulamalar, yüksek gelirli insanların gelir düzeyini yükseltmektedir. Özellikle ülkemizdeki gibi, vergi gelirleri daha çok, ücretli ve az gelirli kesimlerden alınıyorsa ve vergi kaçakçılığı çok yaygınsa, az gelirli insanların katlandığı fedakârlıklarla sağlanan vergiler, borç ödemede kullanılıyorsa, bu durumda yüksek gelirli insanların vergi kaçakçıları yarar

¹¹⁸ Özge, Ferhat Başkan “Türkiye’de İç Borç Sorunu ve İç Borçların Sınırlandırılması, 1999, s;358

sağlamış olacaktır. Devlet, bu aktarma isinde aracılık rolü oynamış olmaktadır ve gelir dağılımının dengesizliğinin artması sonucu ile karşılaşmaktadır.¹¹⁹

Genel olarak kamuya borç veren kimseler, belirli bir gelir düzeyinin üstünde olan kişilerdir. Gelişmiş ülkelerde, faiz gelirlerinin artan oranlı vergilemeye tabi olması, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri kısmen de olsa önleyici etkiler doğurmaktadır. Ancak bunun her zaman geçerliliği olmamakta, toplumdaki bazı kimseler, ödedikleri vergilerin bir kısmını aldıkları tahvillerin faiz geliriyle karşılamakta, yani kişiler devlete ödedikleri vergilerin bir kısmını tahvilleri vasıtasıyla sağladıkları gelirlerle devletten geri almış olmaktadır.¹²⁰

Devletin iç borçlanmasının meydana getireceği bireysel ve toplumsal yüklerin en aza indirilebilmesi için, alınan borçların üretimi ve üretkenliği artırıcı sahalarda kullanılması gerekir. Aksi takdirde hesapsız bir biçimde alınan ve daha çok cari alanlarda kullanılan borçlar, sonuçta büyük bir birikime yol açacak ve gelecekte toplum açısından telefi edilmesi güç maliyetler doğurabilecektir.¹²¹

3.2.3.2. Dış Borçlanmanın Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Dış borçlanma suretiyle elde edilen borçların, anapara ve faizlerini asan miktarda bir üretim artışı sağlaması söz konusu ise, ödemeyi yapacak olan neslin herhangi bir kaybı olmayacaktır. Bu durumda, alınan dış borçlar, üretimi artırıcı alanlarda kullanılmış ve milli gelir artırılmış olacaktır. Artan bu milli gelir, borcun hem anaparasını hem de faizlerini ödemek için yeterli düzeydedir. Bunlarla birlikte, yeterli düzeyde üretim artışı sağlanamaması durumunda, borç yükünün bir sonraki nesle aktarılması, nesiller arası gelir dağılımını etkileyerek, gelir dağılımının gelecek nesiller aleyhine bozulmasına yol açabilmektedir.¹²²

¹¹⁹ İnce, Macit. 2002. Devlet Borçları ve Türkiye. 6. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi,2002,s;356-358

¹²⁰ Bayrak, Metin “Kamu Borçlarının İktisadi Etkileri ve Türkiye Örneği 1980-002”,(Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2004) s.91

¹²¹ Erdem, Metin. Devlet Borçları. 2.Baskı. Bursa: Ekin Kitabevi, 2006,s;157

¹²² Tural, Aziz. 1992.Devlet Borçları. Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Arastırma

Dış borçlanmanın, borç faizleri ve anaparası vergi gelirleriyle karşılanacaktır. Dolayısıyla dış borçlanma nedeniyle doğacak yük, vergi mükelleflerinin üzerinde kalacaktır. Eğer alınan vergiler, gelir ve servet düzeyi yüksek olanlardan karşılanıyorsa ve alınan dış borçlar, altyapı, eğitim, sağlık gibi alanlara yönlendiriliyorsa gelir dağılımında dar gelirliler lehine bir etki meydana geldiği söylenebilir.¹²³

3.2.4. BORÇLANMANIN YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Genel anlamda yatırım, ekonomide mevcut olan sermaye stokunun, yani mal ve hizmet üretiminde kullanılan üretim tesislerinin, belli bir dönemde korunması ve artırılması için kullanılan kaynaklar ve stoklardaki değişimlerdir. Diğer bir deyişle yatırım bir “akım değişken” olup, sermaye stokun da zaman içinde meydana gelen değişmeyi göstermektedir.¹²⁴

Çalışmamızda daha önce ki konularda da değindiğimiz üzere borçların, kullanım amaçları çok önem arz etmektedir. Hükümetin, ticari bankalardan, kişilerden veya da dış kaynaklardan sağladığı borçlanmalar, ülkenin büyümesini arttırabilme yetisine sahiptir. Ticari bankalardan, kişilerden sağlanan iç borçlanmalar daha çok kısa vadeli olduğundan dolayı ekonomik politikaların uygulama alanına yöneldiğini görmekteyiz. dış borçlar da ise vadeleri daha uzun olduğu için bu borçlanmaların, borç ödeme veya da kısa vadeli ekonomi politikalarında kullanılması ekonomi açısından pek de yararlı olacağı söylenemez. Tam tersi durum da dış borçlanmanın yatırımlara yönlendirilmesi halin de büyümeyi ve refahı da sağlayacaktır.

Her ülke, ekonomik kalkınması için sermayeye ihtiyaç duyar. Bu, özellikle sermaye gereksinimi gittikçe artan, yeni büyüyen ekonomiler için böyledir. Şu anki

¹²³ Işık ve diğerleri, 2005:145

¹²⁴ Özdemir, Yasemin. Türkiye’de Yatırım Harcamalarının Gelişimi ve Kamu Yatırım Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, No.325 Politikaları, bütçe dünyası, Cilt 3 Sayı 27 Güz 2007

yatırım harcamaları trendi; “Yatırım için borç almak iyi bir politikadır” altın kuralına dayanmaktadır. Bu durum, özellikle yerel kaynaklardan sağlanacak sermayenin yetersiz olduğu ve kamu sektöründe yatırım gereksinimini karşılamak için yabancı sermaye çekmekten başka seçeneği olmayan gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Yüksek yatırım sermayesi gereksinimi, genellikle ulusal hükümetleri, bütçedeki yatırım ödenekleri oranını artırmaya iter.¹²⁵

Tarihsel süreç içerisinde devletin iktisadi hayatta üstlenmiş olduğu rollerin değişmesine rağmen kamu harcamalarının gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde halen önemli olduğu ve ekonominin bütününe etkilediği açıktır. Yatırım harcamaları içeriği itibariyle kamunun iktisadi hayata müdahalesinin boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Kamunun hangi alanlarda yatırım yaptığı ekonomide üstlendiği rolü göstermektedir. Türkiye’de yatırım harcamalarının seyri ve içeriği iktisat tarihi açısından önemli dönüm noktalarıyla paralel bir yapı sergilemektedir. Örneğin devletin müdahaleci bir yaklaşım içinde olduğu 1960’lı ve 1970’li yıllarda artan imalat sanayi yatırımları 1980’ler sonrasında düşüş göstermiştir. Günümüz itibariyle Türkiye’de müdahaleci devlet anlayışından vazgeçilmesine rağmen özellikle altyapı ve ulaştırma gibi alanlarda devlet yatırımlarının yapılması ve bu bağlamda kamunun yatırım harcamalarının artması gerektiği bir gerçektir. Türkiye ekonomisinin kronik bir sorunu haline gelmiş olan yüksek borç stoku ve bütçe açıkları nedeniyle uygulanan programların temel hedefi genel olarak mali disiplini sağlamak olmuştur. Mali disiplinin sağlanması amacıyla kamu harcamalarına yönelik tasarruf tedbirleri gündeme gelmiştir. Bütçe kalemleri itibariyle incelediğimizde gerek etkilerinin uzun vadede ortaya çıkması gerekse faiz ve personel harcamalarında olduğu gibi zorunlu ödemeler gerektirmemesi gibi nedenlerle yatırım harcamaları tasarruf açısından ilk akla gelen harcamalar olmaktadır. Bu nedenle son yıllarda yeni yatırım projelerinin programa alınması giderek zorlaşmaktadır. Bu bağlamda zaten sınırlı olan kaynakların doğru projelere

¹²⁵ **Doung**, Do Binh. Kamu Kesimi Yatırım Projelerinde Yolsuzluk: Sayıştayların Önleyici Rolü
Yazan: Do Binh DOUNG Vietnam Sayıştay Başkanı Çeviren: Ahmet OKUR s;140

yönlendirilmesi açısından proje planlaması, analizi ve değerlendirilmesi çalışmaları ile doğru yatırım kararlarının verilmesi büyük önem arz etmektedir.¹²⁶

¹²⁶ **Özdemir**, Yasemin. Türkiye’de Yatırım Harcamalarının Gelişimi ve Kamu Yatırım Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, No.325 Politikaları, bütçe dünyası, Cilt 3 Sayı 27 Güz 2007,s;80-81

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin 1950'lerden günümüze kadar yaşadığı ekonomik süreçlerin en belirleyicilerinden birisi kamu borçlanması olmuştur. Bu süreç dahilinde, kamu borçlanması ekonomik belirleyicileri hem etkilemiş hem de etkilenen taraf olmuştur.

Kamu borçları, 1980 sonrası dönemde, özellikle de bu dönemler içerisinde yaşanan ekonomik krizlerin oluşumuna neden olan ekonomi enstrümanlarının en önemlilerinden birisi olmuştur. Hükümetlerin izlediği popülist politikalar nedeniyle de kamu borçları 2000'li yıllara kadar sürekli artan bir seyir izlemiştir. Özellikle 1994'te yaşanan ekonomik krizin temel nedenlerinden birisi olan kamu açıklarının finansmanı için yapılan borçlanma etkili olmuş ve yine bu yıllarda yapılan borçlanmadan sonra uygulanan devalüasyon ile borçlar yapılan devalüasyon oranında katlanarak ekonomik dengeleri bozmuştur.

1980 sonrası yaşanan ekonomik bunalımların temel nedenlerinden birisi olan borçlanmalarda yaşanacak düşüşler ekonomik yapıyı da beraberinde rahatlatacaktır. Özellikle 2000-2001 krizlerinden günümüze yaşanan süreçte borçlanma dış borçtan iç borca doğru bir ivme kazanmıştır. Bu tarihlerde yaşanan krizler de finansal yapıda krizlerdir ve kırılma yapısı fazla ve etki süresi de uzundur bundan dolayı da bu dönemlerde yaşanan krizler daha etkilidir.

2000'li yıllarda yaşanan krizlerde ani sıcak para çıkışından olduğu bilinen bir gerçektir ve bir bakıma da sıcak para girişlerinin bir çeşit borçlanma olduğunu düşünürsek, ani sıcak para çıkışlarının ekonomiyi nedenli etkilediğini anlayabiliriz.

2000'li yıllardan günümüze gelen süreçte ülkeler globalleşerek daha çok bütünleşmiştir. Ülkelerin ekonomik yapılarında ki bozulmalar bloklar halinde tüm dünyayı etkiler olmuştur. Özellikle de gelişmiş ülkelerin yaşadığı ekonomik bozulmalar, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler üzerinde ki etkisi kaçınılmaz olmuştur.

Son on yıllık süreçte dış borçlanmanın iç borçlanmaya göre azaldığı görülmekte olup, bu durum dışa bağımlılığı azaltırken iç borç yükünü de arttırmıştır.

Türkiye’de kamu borçlanması bir ekonomi politikası olarak da uyguladığını göz ardı etmemek gerekir. Özellikle de enflasyonist ortamlar da yapılan kamu borçlarının, verimliliğinden ziyade bir ekonomi politikası aracı olduğu kuşkusuzdur.

Ülkemizde yapılan borçlanmalar daha çok kamu açıklarının finansmanı amacıyla yapılmış olmakla birlikte verimliliğinin yüksek olduğundan söz edemeyiz. Türkiye’ de yapılan kamu borçlarının yatırım ve üretime kanalize edilmesi halinde ülkemizin daha çok fayda sağlayacağı açıktır.

Özetle, borçlanma bir zorunluluk durumundan doğar. Bedava bir para değildir ve bunun faizi ile geri ödemesi vardır, dolayısıyla borçlanarak elde edilen kazançların verimli kullanılması çok önemlidir. eğer ki verimli yapılan yatırımlar ekonomiye kazanç, ulusa milli gelir artışı ve refah olarak olumlu yansımaları olacaktır, aksi taktirde atıl kullanılan borç kaynakları ekonomi üzerine katmerli bir yükten, bozulan bir ekonomiden, çöken bir finansal sistemden ve sık sık oluşan ekonomik krizlerden başka bir şey getirmez.

Çalışmamız da 1923’ten günümüze uzanan süreçte gerçekleştirilen kamu borçlanmalarının, bazı zamanlar ekonomik istikrar sağlayıcı olarak bile yapılsa istenilenin aksine ekonomik büyümeyi ülkemizde gerçekleştiremeyen, gelecek nesillere yük teşkil eden ve yeri geldiğinde Türkiye’ de dışlama etkisi yapan bir durum taşıdığı sonucuna ulaşıldığı söylenebilir

KAYNAKÇA

- Musgrave**, Richard A. (1959), The Teory of Public Finance, New York, Mc Graw Hill Book Company, s.23
- Bulut**, Cevat Cahit, (1997), 1980 Sonrası Türkiye’de Devlet Borçları, Basılmamış YL Tezi, s.9,
- Türk**, İsmail, (1992), Kamu Maliyesi, Türkan Kitabevi, Ankara, s.270
- Current Issues in Turkish Capital Markets, (1989), Antalya, s.14
- Caymaz**, Günay, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Açığı, Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Berber**, Metin, (2006), İktisadi Büyüme ve Kalkınma (3. Baskı). Trabzon: Derya Kitabevi
- Kazgan**, G. (1991), İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi,5.bs.,İstanbul
- Minibaş**, T. (1992) Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye, Der. Yayınları, İstanbul
- Kazgan**, G. Türkiye'de Ekonomik Krizler:(1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme, Degev-Türkiye İş Bankası
- Saatçi**, M.Y. (2007), Türkiye'de Kamu Borç Yönetimi, Süreci ve Tarihsel Gelişimi,Bütçe Dünyası,Cilt:3, sayı:27 sayfa:65
- Ulusoy**, Ahmet, (2001), Devlet Borçlanması, Trabzon, Derya Kitabevi

Yardımcıoğlu, Mahmut, (2005) Kamu Borçları ve Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri, Doktora Tezi, s.:30,

Buluş, Abdulkadir, (2003), Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri, Tablet Yayınları Ekonomik Önlemler Uygulama Planı, 5 Nisan 1994, DPT, İşveren Dergisi sayı:7 sayfa: 20
www.atonet.org.tr. ATO 10 yıl borçları raporu Erişim Tarihi: 15.05.2009

Tokgöz, ERDİNÇ, (1998), Türkiye İktisadi Gelişme Tarihinin Ana Çizgileri (1923-1997), Turhan Kitabevi,s:38

Tanrıkulu, Kenan, (1983), Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi, İktisadi Planlama Başkanlığı Uzun Vadeli Planlar Dairesi, Ankara,

Akdiş, Muhammet, (1995), Türkiye'nin Borç Gelişimi Sorunlar-Öneriler sayfa:11

Evgin, Tülay, (2000), Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, www.hazine.gov.tr

Şahin, Hüseyin, (2000), Türkiye Ekonomisi, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları

Yalçın, Ebru, (Eylül 2005), İktisadi Büyüme ve Dış Krediler : Ampirik Bir Çalışma, Uzmanlık Yeterlilik Tezi

Gillis, Malcolm, H. Perkins Dwight, Michael Roemer ve Donald R. Snodgrass.
(1996) Economics of Development. New York: Norton and Company,
London,

- Clements**, Benedict, Bhattacharya, Rina, Nguyen, Toan Quoc, (2005), Can Debt Relief Boost Growth in Poor Countries? International Monetary Fund, Economic Issues No 34,
- Demir**, Murat ve Sever, Ersan. Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Yaz-2008 C.7 S.25 (170-196)
- Chouraqui**, Jean-Claude, Jones, Brian and Montador, Robert Bruce, “Public Debt in a Medium-Term Context and Its Implications For Fiscal Policy”, OECD Department of Economics and Statistics, Working Papers, Monetary and Fiscal Policy Division, (1986)
- Ataç**, Beyhan. (2002), Maliye Politikası: Gelişimi, Amaçları ve Uygulama Sorunları, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları,
- Bilginoğlu**, Mehmet Ali ve Aysu, Ahmet. Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi Türkiye Örneği,s.2 Erciyes Üniversitesi Bilimler İktisadi ve İdari Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008, ss.1-23
- LIN**, Shuanglin ve Kim SOSIN, “ Foreign Debt and Economic Growth”, Economics of Transition, 9(3), s. 635-655, (2001)
- MOSS**, Todd J. ve Hanley S. CHIANG; The Other Cost of High Debts in Poor Countries: Growth, Policy Dynamics and Institutions, Center for Global Development, Issue Paper on Debt Sustainability No. 3, Washington, (2003),

HANSEN, Henrik; “The Impact of Aid and External Debt on Growth and Investment: Insights From Cross-Country Regression Analysis”, Wider Development Conference on Debt Relief, Helsinki, (2001)

KARA, Mehmet; (2001), “Türkiye’nin Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), ss. 95-110,

KARAGÖL, Erdal; (2002), “The Causality Analysis of External Debt Service and GNP: The Case of Turkey”, Central Bank Review, 1, ss. 39-64.

Dinler, Zeynel. İktisada Giriş, Bursa: Ekin Kitapevi, 403-405, 2000

ENÇ, Ercan. “Enflasyon: Tanımı, Ölçümü ve Sorunları”, Ekonomik Yaklaşım, 4, 8:1, 1993

Erdoğan, A. 1994), Enflasyon Olayının ve Etkisinin Sorgulanması (20 Ekim 1992-11 Mart (Basılmamış Rapor), 2, 1985

Özkan, Nevin. Planlı Dönemde Türkiye’de Konsolide Devlet Bütçesi Açıklarının Nedenleri (Vergi Gelirleri Açısından), Ankara, 9, 1986

Şimşek, Muammer, “Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 55-62, 2000

Özen, Ahmet. “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi”, Maliye Dergisi, Eylül-Aralık, 34-35, 2000

Fischer, Stanley. “The Economics of The Government Budget Constraint”, The World Bank Research Observer, Vol.5, 138, 1999

- Erol**, Ümit, 1997 “Kamu Açıkları ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, XII Türkiye Maliye Sempozyumu, (15-17 Mayıs),173-174,
- Kirmanoglu**, Hülya.1996,“Türkiye’de Gelir Bölüşüm Yapısı ve Gelir Bölüşüm Politikaları”, XII. Türkiye Mali Sempozyumu, (14-17 Mayıs), 91-93
- Altun**, Figen. Borç Yönetiminin Yaratacağı İktisadi Etkiler ve Türkiye’deki Durum (1970-1980), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1982
- Önder**, S. İç Borçlanmanın Enflasyonist Etkisi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama,
- Erol**, Ahmet. 2003 “Borçlanmanın Ekonomik Etkileri”, Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Şubat, 67-79,
- Fevzioglu**, Bedi. 1984, Nazari Tatbiki Mukayeseli Bütçe, İstanbul, 349.
- Isık**, A.Kadir ve Diğerleri. 2005, Devlet Borçları. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları,
- Erol**, Ümit, (1998) “Kamu Açıkları ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, Türkiye’de Kamu Ekonomisi ve Mali Kriz, XII. Maliye Sempozyumu, Mayıs 1997, Antalya, Emek Matbaacılık, İstanbul,
- Mylonas**, Paul, (2000). "New Issues in Public Debt Management: Government Surpluses in Several OECD Countries, the Common Currency in Europe and Rapidly Rising Debt in Japan" OECD Publishing OECD Economics Department 1-33
- Bade**, Robin and Parkin, Michael, (1985). “Central Bank Laws and Monetary Policy,” Unpublished Manuscript, University of Western, Ontario.

- Sonat**, Arslan, (1996). “Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Dış Denge”, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Maliye Sempozyumu, Mayıs 1994, Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi No 554, İstanbul.
- Duran**, Mahmut (1996). “Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı”, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Maliye Sempozyumu, Mayıs 1994, Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi No 554, İstanbul.
- Büyükerşan**, Yılmaz.1966“Devlet İç Borçlarının Enflasyonist Etkileri”, Eskisehir İ.T.İ.A.Dergisi, 30-31.
- Görgün**, Sevim. 1969 “Devlet Borçlarının İdaresinde Faiz Problemi”, Maliye Enstitüsü Konferansları, İstanbul, 88-89.
- Açba**, Sait. 1991Devlet Borçlanması, Afyon: Adım Yayıncılık, 6.
- Özge**, Ferhat Başkan “Türkiye’de İç Borç Sorunu ve İç Borçların Sınırlandırılması” Yeni Türkiye Dergisi Türk Ekonomisi, Özel Sayı: 1, Mayıs-Haziran 1999, s.358
- İnce**, Macit. 2002. Devlet Borçları ve Türkiye. 6. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi,
- Bayrak**, Metin “Kamu Borçlarının _ktisadi Etkileri ve Türkiye Örneği 1980-2002”,(Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2004), s.91.
- Erdem**, Metin. Devlet Borçları. 2.Baskı. Bursa: Ekin Kitabevi, 2006.
- Tural**, Aziz. 1992.Devlet Borçları. Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Arastırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, No.325
- Özdemir**, Yasemin. Türkiye’de Yatırım Harcamalarının Gelişimi ve Kamu Yatırım Politikaları, bütçe dünyası, Cilt 3 Sayı 27 Güz 2007

- Doung**, Do Binh. Kamu Kesimi Yatırım Projelerinde Yolsuzluk: Sayıştayların Önleyici Rolü Yazan: Do Binh DOUNG Vietnam Sayıştay Başkanı
Çeviren: Ahmet OKUR.
- Oskay**, Cansel Seymen, Kasım 2004Türkiye'de İç Borçlanmanın Ekonomi Üzerine Etkileri,
- Aytaç** Eker, Asuman Altay ve Mustafa Sakal, 1997, Maliye Politikası, İzmir:
Anadolu Matbaacılık, , s.157.
- Basak**, Zafer. 1977.Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri: Türkiye 1960-1970. Ankara:
Ay yıldız Matbaası
- Günaydın**, E. (Aralık 2003). Analysing the sustainability of fiscal deficits in Turkey. Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı Hazine Dergisi, Özel Sayı 2003, 16, 1-14.
- Çataloluk**, Cuma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12 Sayı 21 Haziran 2009 ss.240-258
- Uluatam**, Özham, (2001).Kamu maliyesi. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tandırıcıoğlu**, H. Türkiye’de dış borç sorunu, dış borçların sürdürülebilirliği ve dış borçların sınırlandırılması. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(2), 260- 282. (2000).
- Yurdakul**, F. (1999). İç kamusal borçların fiyatlar üzerine etkileri, Gazi Üniversitesi İBF Dergisi, 1(3), 9-24.
- Çoban**, Orhan –DOĞANALP, Nihat –UYSAL, Doğan. Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri, 248-249.

Kazgan, Gültekin Türkiye’de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve
Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme İstanbul Bilgi Üniversitesi

Buchanan, James, Kamu Borçlanması, Çeviren : Haluk TANDIRCIOĞLU

Genç, Ömür-Ertuğrul, Erdal, Alt yapı yatırımlarının finansmanı,2007, Ankara

Akdiş, Muhammet, 2003, Türkiye’nin Borç Gelişimi Sorunlar-Öneriler,

Kerimoğlu, Ali, Devlet İç Borçlanması Ekonomi Üzerine Etkileri, 2004, Ünye,

(Lisans Tezi)

<http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazioku.asp?yno=145&ano=39> Erişim Tarihi:
03.02.2010

(http://www.ihracat112.com/ekonomi_terimleri.htm 02.02.2009) Erişim Tarihi:
02.02.2010)

(<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/66075.asp> - “www.ntvmsnbc.com,ekonomi
sözlüğü”,e.t.: Erişim Tarihi: 02.02.2009)

[http://www.invest.gov.tr/TR-
TR/INVESTMENTGUIDE/INVESTORSGUIDE/Pages/MacroEconomicIndicators.a
spx](http://www.invest.gov.tr/TR-TR/INVESTMENTGUIDE/INVESTORSGUIDE/Pages/MacroEconomicIndicators.aspx) Erişim Tarihi: 20.04.2010

<http://www.debud.org/Html/dergi/27/mysaatci.pdf> Erişim Tarihi:10.05.2009

<http://www.polatliforum.com/smf/index.php?topic=3220.0> Erişim Tarihi: 02.05.2009

[http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tandircioglu-kamu-
borclanmasi.pdf](http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tandircioglu-kamu-borclanmasi.pdf) Erişim Tarihi: 02.05.2009

<http://www.tkb.com.tr/userfiles/pagefiles/genel-arastirmalar/GA-07-07->

[30_Kamu_Alyapi_Yatirimlari.pdf](#) Erişim Tarihi: 04.05.2009

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Hakan ŞAHİN

Doğum Yeri-Yılı: Konya/Ereğli-1983

Adresi: Taşpınar Mahallesi Hadim/Konya

E-Posta: muhammet_saki@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

İlkokul : Gözü kara İlkokulu-Niğde 1995

Ortaokul : Anadolu Lisesi-Niğde 1999

Lise : Anadolu Lisesi-Niğde 2001

Üniversite : Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü 2007

Yüksek Lisans: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD 2010

YABANCI DİL

İngilizce, orta derecede.

BİLGİSAYAR

MS Word, MS Excel, MS PowerPoint, Vista

HOBİLER

Müzik Enstrümanları, Şiir, Karikatür, Doğa Sporları, Balık avcılığı